

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Стецик Юрій Орестович

УДК 271.4-789 (092) (477) «1739/1783»

**ЧЕРНЕЦТВО СВЯТОПОКРОВСЬКОЇ ПРОВІНЦІ ЧСВВ
(1739 – 1783 рр.): ПРОСОПОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ**

Спеціальність 07.00.01 – історія України

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора історичних наук

Львів – 2019

Дисертацією є монографія.

Робота виконана на кафедрі давньої історії України та архівознавства Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор історичних наук, професор
Войтович Леонтій Вікторович,
Львівський національний університет
імені Івана Франка,
завідувач кафедри історії середніх віків
та візантиністики.

Офіційні опоненти: доктор історичних наук, доцент
Довбищенко Михайло Володимирович,
Музей книги та друкарства України, м. Київ,
учений секретар;

доктор історичних наук, професор
Пилипів Ігор Васильович,
Івано-Франківський навчально-науковий інститут
менеджменту Тернопільського національного
економічного університету,
завідувач кафедри гуманітарних
та фундаментальних дисциплін;

доктор історичних наук, професор
Тригуб Олександр Петрович,
Чорноморський національний університет
імені Петра Могили,
завідувач кафедри міжнародних відносин
та зовнішньої політики.

Захист відбудеться «23» жовтня 2019 р. о 13⁰⁰ год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.12 у Львівському національному університеті імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. Університетська, 1, ауд. 337).

З дисертацією (у вигляді монографії) можна ознайомитися у Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка (79000, м. Львів, вул. М. Драгоманова, 5).

Автореферат розісланий «20» вересня 2019 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради,
професор

Р. М. Шуст

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. У сучасній Україні триває активний процес відродження та розбудови монастирської мережі Української Греко-Католицької Церкви як спадкоємниці Унійної Церкви. Значна увага приділяється відновленню василіанських обителів, особливо у давніх духовних центрах Волині (Луцьк), Поділля (Кам'янець), Брацлавщини (Бар), Київщини (Київ). У таких умовах виникає необхідність звернутися до історичних витоків, поширення і діяльності Унійної Церкви та її монастирів на Правобережжі. Провідну роль у прийнятті та поширенні унійних ідей відіграло василіанське чернецтво, яке своєю відданою та жертвовною місієюною працею спричинилося до їх втілення. Саме XVIII ст. було добою найбільшого піднесення Унійної Церкви, до якої приєдналися західні єпархії (Львівська, Перемишльська, Луцько-Острозька). На 1710 р. Київська унійна митрополія практично охопила більшість давніх етнічних українських земель (Київщина, Брацлавщина, Поділля, Волинь, Галичина, Холмщина, Підляшшя). Також на другу половину XVIII ст. припадає найбільший розквіт Василіанського Чину, який на 1739 р. уже складався із двох самоврядних адміністративно-територіальних одиниць – Святопокровської (Руської) та Святотроїцької (Литовської) провінцій. Згодом, у 1743 р., ці провінції спромоглися об'єднатися в один Руський Чин святого Василя Великого.

Згадані модернізаційні перетворення спричинилися до вагомого духовного та інтелектуального піднесення східного чернецтва, яке приєдналося до реформованого Василіанського Чину. Відповідно до цього, назріває необхідність досліджувати василіанське чернецтво, що було носієм духовної культури ранньомодерної України. Адже на той час василіани стали відомими проповідниками, сповідниками, викладачами та навіть фаховими ремісниками й господарями в Речі Посполитій. На їхню думку зважали не тільки ієрархи Унійної Церкви, але й римські понтифіки, польські королі та австрійські імператори. Також більшість унійного єпископату рекрутувалася із василіанського чернецтва.

Чернецтво – як один із різновидів духовного стану Речі Посполитої ранньомодерного часу – досі залишається малодослідженим. Адже у церковній історіографії значна увага звертається на вивчення біографістики ієрархів Церкви та визначних духовних діячів епохи бароко і просвітництва. На загальному тлі поступу Унійної Церкви не дуже помітною залишається постать монаха, який докладав чималих зусиль на своєму життєвому шляху для звершення духовного подвигу.

В умовах сьогодення, коли порівняно ґрунтовно досліджено історію окремих василіанських монастирів та їхній інституційний розвиток, постає необхідність звернутися до постаті самого ченця, який інколи випадає із загального контексту розвитку обителів. Вважаю, що особистість монаха має стати одним із головних об'єктів вивчення історії монастирів, тоді як монастирське господарство, сакральне мистецтво та культура виступають результатом продуктивної праці чернецтва.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота підготовлена в рамках комплексної програми науково-дослідницької роботи кафедри давньої історії України та архівознавства «Суспільно-політичний та економічний розвиток Правобережної України у IX – XVIII ст.» (номер державної реєстрації 0105U004946).

Мета дослідження: реконструювати колективний портрет монаха на підставі вивчення біографій насельників окремих чернечих спільнот василіанських монастирів Святопокровської провінції.

Для досягнення обраної мети необхідно виконати такі **завдання:**

- визначити методологічні підходи до проведення просопографічних досліджень чернецтва;
- установити ступінь дослідженості обраної теми у церковній історіографії;
- класифікувати документальні матеріали, які використовуються для реконструкції життєписів монахів та їхнього укладу життя;
- з'ясувати вплив законодавчих актів на розвиток василіанського чернецтва;
- висвітлити основні періоди інституційного розвитку Святопокровської провінції;
- окреслити ключові етапи духовної формації монаха;
- розглянути дисциплінарні справи чернецтва;
- визначити домінуючі просопографічні характеристики чернецтва за такими критеріями: світське походження (соціальне, територіальне, конфесійне, етнічне), ступінь освіти (клас, школа, професія), етапи духовного виховання (кандидат, новіціат, чернечі студії, духовні свячення), вікові та фізичні показники (вік вступу, тривалість у Чині, загальний вік, стан здоров'я, причини смерті), інтелектуальні здібності (рівень освіченості, наукові, педагогічні та мистецькі здобутки), уряди та обов'язки (адміністративні, господарські, освітні, церковні);
- укласти біограми василіанського чернецтва Святопокровської провінції;
- сформуванати реєстр монахів, які фрагментарно згадані у монастирській документації.

Об'єктом дослідження обрано василіанське чернецтво як один із різновидів духовного стану Речі Посполитої ранньомодерного часу.

Предметом вивчення стали життєписи ченців, які дають змогу виявити подібності та відмінності на шляху духовного покликання і вдосконалення до богопосвяченого життя.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період від 1739 р. до 1783 р., який в історії Василіанського Чину отримав умовну назву «Золота доба», оскільки відзначився значним піднесенням монастирів і рекрутацією значної кількості кандидатів. Вибір нижньої межі дослідження (1739 р.) зумовлений утворенням самоврядної монастирської адміністративно-територіальної одиниці – Святопокровської (Руської) провінції, входження до якої привело до реформування унійного чернецтва, що вийшло з-під юрисдикції єпископів шляхом утворення власних органів управління. Верхня межа (1780–1783 рр.) охоплює перехідний період реорганізації згаданої

провінції, що супроводжувався поділом її на дві частини – Святопокровську (Польську) та Святоспаську (Галицьку). Зокрема остання із 1783 р. була повернена під юрисдикцію місцевого єпископату.

Географічні межі роботи охоплюють різні адміністративно-територіальні одиниці: Київської унійної митрополії – Перемишльську, Львівсько-Кам'янецьку, Луцько-Острозьку та частково Холмську, Володимирсько-Берестейську, Київську (митрополичу) єпархії; за державним поділом Речі Посполитої – Руське (без частини Холмської землі), Подільське, Брацлавське, а також частково Київське, Белзьке, Люблінське та Волинське воєводства.

Методологічною основою дослідження є принцип історизму: просопографічні характеристики укладені з урахуванням особливостей розвитку ранньомодерного суспільства Речі Посполитої та інституційного розвитку Василіанського Чину впродовж другої половини XVIII ст. Особливу увагу зосереджено на з'ясуванні проблеми, як мінливі суспільно-політичні обставини впливали на функціонування монастирів і чисельність насельників, які події виявилися фатальними для чернецтва.

Для проведення дослідження використано й інші методологічні принципи: об'єктивності, системності. У роботі застосовано загальнонаукові (аналіз, синтез, дедукція, індукція, описовий, класифікаційний), спеціально-історичні (історико-генетичний, порівняльно-історичний, проблемно-тематичний) та просопографічні (біографічний, статистичний, анкетно-описовий) методи дослідження.

Наукова новизна визначається авторською постановкою досліджуваної проблеми, де не лише увагу зосереджено на фактологічному наративі теми, а й здійснено комплексне вивчення та синтезовано колективний портрет василіанського чернецтва у ранньомодерний період, адже

уперше:

- розроблено методикку класифікації просопографічної інформації;
- висунуто гіпотетичні припущення про визначення мотивів вступу до чернечого стану;
- обґрунтовано вплив світського та церковного законодавства на розвиток василіанського чернецтва;
- на підставі порівняльного аналізу просопографічних характеристик різних аскетичних спільнот визначено провідні напрями діяльності чернецтва;
- сформульовано тезу про виокремлення у колективному портреті василіанського чернецтва кількох профілів діяльності: духовного, інтелектуального, мистецького, господарського, адміністративного;
- проаналізовано соціальне, територіальне та етноконфесійне походження кандидатів до чернецтва;
- вивчено основні етапи духовної формації чернецтва.

Подальшого розвитку набули вже частково розроблені в історіографії

- теоретичні основи концепту «унійний тріумфалізм»;
- концепція творення окремого монастирського простору, в якому виокремлюємо кілька складових компонентів: сакральний, рекреаційний, господарський.

Уточнено і переглянуто:

- локалізацію окремих аскетичних спільнот Святопокровської провінції ЧСВВ;
- періодизацію інституційного розвитку монастирів Святопокровської провінції ЧСВВ;
- уявлення про латинізацію василіанського чернецтва;
- локалізацію адміністративних та освітніх осередків Василіанського Чину.

Практичне значення одержаних результатів дослідження вбачаємо передусім у тому, що зібрані матеріали можуть використовуватися у лекційних курсах з історії ранньомодерної України, релігієзнавства, історії рідного краю, історії церкви, історії світової і вітчизняної культури, культурології та інших спецкурсів.

Зміст, основні положення і висновки праці впроваджуються автором при викладанні варіативних курсів «Історія монастирів киевохристиянської традиції середньовічної та ранньомодерної України (X–XVIII ст.)» та «Василіанські монастирі Речі Посполитої: інституційний розвиток, формація чернецтва» у Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота у вигляді монографії, наведені наукові результати, висновки і підсумки підготовлені самостійно. У наукових працях, опублікованих у співавторстві, 80 % викладеного матеріалу належить авторові.

Апробація результатів дослідження. Монографія обговорена на засіданні кафедри давньої історії України та архівознавства Львівського національного університету імені Івана Франка. Її головні положення апробовані автором на 13 міжнародних, 7 всеукраїнських та 3 регіональних наукових конференціях.

Основні результати дослідження викладено у 54 наукових публікаціях, із них: 8 монографій (4 одноосібні та 4 у співавторстві); 30 статей у наукових періодичних виданнях, у тому числі: 26 – у наукових фахових виданнях України і виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз, та 4 – у зарубіжних; 16 праць – в інших наукових виданнях.

Структура роботи побудована за проблемно-хронологічним принципом. Монографія складається зі списку скорочень, вступу, шести розділів (32 підрозділів), висновків, переліку використаних джерел та літератури (476 позицій), трьох додатків. Загальний обсяг роботи становить 472 сторінки, із них 273 – основний текст.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт і предмет наукового пошуку, хронологічні рамки та географічні межі, мету і завдання роботи, розкрито наукову новизну отриманих результатів, їхнє практичне значення, апробацію одержаних результатів.

У **першому розділі «Методологія дослідження»** розглянуто методологічні принципи, основні методи пресографічного дослідження та історію

формування просопографії. Встановлено, що просопографічні студії на сьогодні мають розлогу історіографію. Просопографія по-різному трактується дослідниками: одні розглядають її як спеціальну історичну дисципліну, інші – як метод реконструкцій життєвих шляхів цілих суспільних груп, створення колективних біографій. Розрізняють індивідуальні просопографічні студії про діячів певної доби і «масові», орієнтовані на певні соціальні групи суспільства. Останній підхід дає матеріал для компонування «колективних біографій» і підстави для певних узагальнень. У цьому випадку просопографія трактується як дослідження спільного у групі осіб (родовій, професійній, соціальній, політичній, релігійній), що діють в історії, і стосується розв'язання двох головних завдань: 1) вивчення певної діяльності, встановлення закономірностей; 2) дослідження варіантів соціальної мобільності і реалізації кар'єрних прагнень.

Подано огляд методологічних підходів, якими послуговуються сучасні дослідники при укладенні просопографічних характеристик середньовічного та ранньомодерного єпископату, духовенства і чернецтва: М. Нечаєва, В. Бобрик, Д. Вереда, Б. Лоренс, Д. Лесейчиков, М. Яременко, О. Дух, С. Горін.

Вдаючись до укладення просопографічних характеристик чернецтва, особливу увагу звертаємо на ті критерії, за якими моделюється обрана соціальна група, аби не створити штучну модель, не характерну для ранньомодерної доби. Враховуючи наявну у джерелах інформацію, біографічний матеріал структуровано за такими критеріями: прізвище, ім'я, роки життя; походження (соціальне, територіальне, конфесійне, етнічне); світська освіта; етапи духовної формації (кандидат, новіціат, чернечі студії, духовні свячення); вікові та фізичні характеристики (вік вступу до чернецтва, тривалість перебування у Чині, тривалість життя, стан здоров'я, причина смерті); інтелектуалі здобутки у чернецтві (грамотність, наукова та педагогічна праця, мистецька творчість); обов'язки (господарські, церковні та адміністративні й освітні уряди).

Проте слід сказати про неможливість рівномірного включення в дослідження біограм усього чернецтва, яке вивчається, через цілком прогнозований брак джерельних свідчень, котрі б однаково представляли кожного монаха. У різних документах є фрагментарні персональні відомості про іноків, у більшості випадків зафіксовано час перебування у певній обителі та його загальний вік, тривалість в Чині та в духовних свяченнях. За таких умов для визначення року народження, вступу до чернецтва, складення обітів професа, отримання духовних свячень (піддияконських, дияконських, ієрейських) послуговуємося математичними методами обчислення: від року, під яким згадано монаха, віднімаємо його загальний вік і у такий спосіб знаходимо орієнтовну дату народження. Беремо до уваги ту обставину, що в офіційних документах монастирських канцелярій вказувався приблизний вік (кандидати до 70-их років XVIII ст. не подавали метрик про хрещення). І тільки із приходом австрійської влади кандидатів до новіціату зобов'язували подавати метрику про хрещення. Це було зроблено для дотримання вікового цензу, адже австрійська влада дозволяла приймати до чернецтва юнаків, яким виповнилося повних 25

років. Відповідно у книгах Добромільського новіціату зроблено записи про час і місце хрещення. За цим же математичним принципом проводиться встановлення дати отримання духовних свячень. Щодо встановлення року смерті, то в цьому випадку послуговуємося різноманітними монастирськими пом'яниками, які містять поминальні таблиці, каталоги померлих ченців провінції, локальну книгу-пом'яник, загальний пом'яник ЧСВВ. Іноді у різних джерелах зафіксовано різні записи про дату відходу до вічності. У таких умовах проводимо верифікацію даних шляхом зіставлення із записами в інших джерелах, зокрема в офіційних каталогах Святопокровської провінції ЧСВВ.

За допомогою статистичного методу проведено підрахунки, які представлені у відсотковому співвідношенні, щодо походження (територіального, соціального, етнічного, конфесійного), вікових, освітніх та функціональних характеристик.

Вивчаючи чернецтво, ми свідомі того, що жоден із методів не є універсальним і спроможним розв'язати усі дослідницькі завдання. Кожен із них має свої переваги та недоліки.

При розкритті просопографічних характеристик чернецтва використано кілька концептів, які набули поширення у сучасній українській церковній історіографії: модернізація василіанського чернецтва, конфесіоналізація монастирських спільнот, формування чернечої культури, творення монастирського простору, провадження соціального дисциплінування, досягнення «унійного тріумфалізму» у другій половині XVIII ст.

Для розкриття організації аскетичного життя монастирських спільнот використовуємо концепт «пережитого християнства», спрямованого на вивчення християнської соціальної антропології та ментальності. Зокрема, він уможливорює визначити, як звичайне чернецтво послуговувалося вченням Християнської Церкви, йдеться про дотримання церковних заповідей, виконання на практиці встановлених аскетичних правил тощо.

При розгляді просопографічних характеристик окремих чернечих спільнот застосовується концепт локальної історії, який дає змогу розкрити процес формування чернечих спільнот і виокремити основні напрями їхньої діяльності на прикладі окремо взятих монастирів (Городенківського, Гошівського, Дережицького, Добромільського, Дрогобицького, Лаврівського, Лішнянського, Луцького, Люблінського, Святоспаського, Улашківського, Уманського, Щеплотського). Кожна обитель, маючи різне матеріальне забезпечення і визначені провідні напрями духовної та культурно-освітньої праці, відрізнялася якісними і кількісними показниками насельників. Василіанське чернецтво відзначалося мобільністю і по різних обителях провінції виконувало інколи різні обов'язки: усе залежало від локальних потреб монастиря. Завдяки локальній історії можна віднайти пояснення особливостей укомплектування місцевої чернечої спільноти.

Для проведення просопографічного дослідження послуговуємося методологічними підходами історії повсякдення. Адже запропонована праця не

обмежується тільки створенням колективного портрета василіанського чернецтва, але й спрямована на висвітлення його способу життя та занять. Також намагаємося показати, як суспільні чинники (світське та церковне законодавство) визначали розвиток монашества. Зокрема, наświetлено аспекти духовного й інтелектуального становлення іноків. У просопографічному дослідженні використано міждисциплінарний науковий підхід, завдяки якому можемо залучити результати генеалогічних, біографічних, джерелознавчих студій.

У центрі дослідження перебуває постать ченця, діяльність якого розкрита крізь призму світського й аскетичного укладу життя. Для визначення причин вступу до чернецтва встановлено світське походження (соціальне, територіальне, конфесійне, етнічне) і освітню підготовку. Під час розгляду етапів духовної та інтелектуальної формації чернецтва розкрито вимоги до його кандидатів, умови освітніх студій і священничих свячень. До уваги взято вікові та фізичні показники іноків, які дають змогу визначити їхню дієвість, мобільність. Для розкриття проблем повсякденного життя чернецтва укладено класифікацію монастирських обов'язків (адміністративні, господарські, освітні, церковні), які дають можливість визначити його основні заняття.

У повсякденні чернецтва вдалося виявити порушення встановлених правил аскетичного життя. Типологізація порушень та епітимій дозволяє з'ясувати, як на практиці виконувалися постанови провінційних і Конституції генеральних капітул.

При укладенні просографічних характеристик окремих аскетичних спільнот висвітлене їхнє житло та побут. Джерельною основою для вивчення питань історії повсякдення послужили протоколи протоігуменських візитацій василіанських монастирів Святопокровської провінції другої половини XVIII ст. Зокрема, інформаційний потенціал цього виду документації дає змогу реконструювати монастирські будівлі (сакральні, житлові, побутові, господарські), богослужбовий одяг чернецтва, книжковий фонд бібліотек, документацію архівів, основні статті прибутків і видатків, допоміжні функції підданих селян і челяді, харчування.

У сучасній українській та зарубіжній просопографії сформувалися різні методологічні підходи щодо вивчення чернецтва ранньомодерного часу. Запровадження інтердисциплінарного соціокультурного підходу створює можливість поєднання на практиці методів просопографічного дослідження із різними концептами (модернізації, конфесіоналізації, чернечої культури, монастирського простору, соціального дисциплінування, «унійного тріумфалізму», «пережитого християнства») та новітніми напрямками історії Церкви (локальна історія, історія повсякдення). Проведення такого комплексного дослідження уможливить розкрити різнобічні профілі колективного портрета василіанського чернецтва другої половини XVIII ст.: духовний, інтелектуальний, мистецький, господарський, адміністративний.

У другому розділі «Огляд історіографії та джерел» подано огляд процесу нагромадження фактологічного матеріалу з основних питань, які

розглядаються у дослідженні за трьома основними напрямками: законодавство, інституційний розвиток, біографістика.

У різні періоди до сфери наукових інтересів істориків потрапляло законодавство Василіанського Чину, яке регламентувало аскетичне життя іноків. Якщо дослідження XIX ст. відзначалися фрагментарністю, то у наукових студіях другої половини XX – початку XXI ст. помітні системність і джерельна евристичність. Незважаючи на це, досі практично недослідженими залишаються питання визначення внеску провінційних і домових капітул у регулювання чернечого укладу, а також досить фрагментарно вивчені циркулярні листи протоігуменів, розпорядження генеральних і провінційних консулт. Окрім монастирського законодавства, заслуговує на належну увагу актовий матеріал світських інституцій (фондації, привілеї, декрети, патенти), який регулював взаємовідносини чернецтва із мирянством.

Починаючи із другої половини XIX ст., з'являються праці, присвячені вивченню історії окремих монастирів. У цих красназавчих розвідках основна увага звертається на вивчення монастиря як певної церковної інституції: висвітлено фундаційно-майнові аспекти, господарську, релігійну та культурно-освітню діяльність. Однак мало уваги зверталось на біографічний аспект студій.

Після проведення Добромільської реформи (1882–1902 рр.) назріла необхідність зібрати біографічні відомості про ченців, які спричинилися до реформування Чину. Активізація у вивченні біограм василіанського чернецтва ранньомодерного часу спостерігається у міжвоєнний період. Галицькі історики Церкви започаткували спеціальне наукове видання «Записки ЧСВВ», на сторінках якого публікували не тільки біографічні розвідки, присвячені ювілейним датам, але й документальні збірки життєписів василіан, укладені київським митрополитом Левом Кишкою.

У 20–30-их рр. XX ст. над зібранням біографічного матеріалу наполегливо працював о. Роман Лукань, який поставив перед собою мету укласти «Василіанську Енциклопедію».

Після Другої світової війни василіанський науковий осередок перемістився зі Львова, окупованого радянською атеїстичною владою, до Риму. На еміграції відновлено видання другої серії «Записок ЧСВВ», яка піднялася на вищий щабель наукових студій. Зокрема, «Записки ЧСВВ» було розділено на три секції: I – праці (монографії); II – статті; III – документальні збірки. У першій секції було видано біографічні дослідження київських митрополитів, окремих єпископів, протоархимандритів, однак постать пересічного монаха залишалася поза увагою спеціальних досліджень. Друга секція представлена вибірконими біографічними розвідками про окремих монахів. Значний приплив джерельного матеріалу до реконструкції біографій митрополитів, єпископів, протоархимандритів, архимандритів, настоятелів віднаходимо у численних археографічних виданнях, які започаткував Атанасій Великий.

Із відновленням української державності на хвилі піднесеного духовного відродження відновлено студії з інституційного розвитку василіанських

монастирів. Тільки поодинокі праці присвячені вивченню чернецтва як певного духовного прошарку суспільства ранньомодерної доби, однак пов'язані з іншими теренами України. Новітня польська церковна історіографія позначена тенденцією розвитку просопографічних досліджень чернецтва середньовічного та нового періодів історії Речі Посполитої. Відповідно адаптація новітніх європейських наукових методологій сучасною українською церковною історіографією дає змогу розглянути історію Церкви і монастирів Київської унійної митрополії на якісно новому науковому рівні.

У церковній історіографії виокремлюємо провідні напрями нагромадження підставового біографічного матеріалу про василіанське чернецтво: історія монастирів в інституційному й особистісному вимірах; біографістика ієрархів церкви та чернецтва; культурно-освітня і духовна праця іноків; генеалогія родів, із яких рекрутувалося чернецтво.

Свій науковий внесок у вивчення інституційного розвитку Святопокровської провінції зробили історики різних наукових шкіл. Зокрема, дослідили історичні передумови зародження різних проектів з об'єднання руських монастирів в окреме чернече згромадження, незалежне від київського митрополита. Значний акцент дослідники зробили на реконструкції монастирської мережі, яка постійно змінювалася у зв'язку із проведенням реформ. Проте досі не укладено періодизації інституційного розвитку Святопокровської провінції, яку пропонуємо розглянути у нашому дослідженні.

Серед виявленого та опрацьованого масиву монастирської документації, яка використовується для проведення просопографічного дослідження василіанського чернецтва, виокремлюємо такі види історичних джерел: нормативно-регламентаційні, актові, епістолярні, наративні, а також загальні та спеціальні.

До нормативно-регламентаційної документації зараховуємо монастирські устави, Конституції та постанови провінційних і генеральних капітул, які визначали внутрішній уклад чернечих спільнот, духовну та інтелектуальну формацію аскета. Також сюди відносимо розпорядження консулт провінційних управ, які відображені у циркулярних листах протоігуменів. Папські булли та декрети Конгрегації Поширення Віри визначали концептуальні засади організації та укладу Василіанського Чину, затверджуючи і доповнюючи Конституції, регулюючи чисельність монастирів, видаючи дозволи на перехід із одного обряду в інший, визначаючи відпусти, врегульовуючи суперечки між Чиним та єпископами і митрополитами.

Із актових джерел використовуємо цілий корпус офіційної документації: протоколи візитацій, королівські привілеї, надані для архимандритів і монастирів, шляхетські та магнатські привілеї про надання фондушів, тестаменти (заповіти родичів ченців про надання матеріальної допомоги на утримання), інвентарні описи (описують не тільки монастирське майно, але й літургійний одяг ієромонахів, богослужбову та навчально-проповідницьку літературу), акти різних судових інституцій (обляти привілеїв і декрети світських гродських судів, рішення єпископських духовних судів, протоколи

провінційних візитаційних комісій про розслідування поведінки монахів, дисциплінарні справи чернецтва (збірка документів про особу ченця та доказів про порушення ним монастирського уставу і Конституцій)).

Для вивчення інституційного розвитку Святопокровської провінції використовуються реляції папських нунціїв і делегатів Конгрегації Поширення Віри про стан монастирів, перебіг їхнього реформування відповідно до папських декретів.

Вагому актову документацію продукували генеральні та провінційні капітули й управи: протоколи елекційних сесій та прийняття доповнень і правок до Конституцій Чину, обговорення актуальних питань. Зокрема, протоігумен від імені провінційної управи поширював листи-обіжники, повідомляючи про прийняті зміни та доповнення.

Окрему групу просопографічних джерел офіційного походження становлять звіти настоятелів про персональний склад монастирської братії, які до 1780 р. укладалися на вимогу протоігумена і використовувалися для укладення каталогів монастирів і чернецтва провінції. Після 1783 р. такі звіти укладалися для місцевих єпископів, які перейняли юрисдикцію над монастирями галицької Святоспаської провінції. Для дослідження використано саме другий вид звітів, які походять із теренів Перемишльської унійної єпархії.

Ще одну групу просопографічної документації становлять епістолярні джерела. Серед значного масиву листування можна виокремити листування василіан зі світськими особами (фундаторами, жертводавцями, боржниками, кривдниками, урядниками Речі Посполитої і Австрійської імперії), церковними інституціями (деканальними урядами, єпископськими консисторіями, митрополічною курією, папським нунцієм, Конгрегацією Поширення Віри), урядниками Василіанського Чину (архимандритом, протоігуменом, генеральною та провінційною управами, настоятелями монастирів).

Серед наративних просопографічних джерел віднаходимо монастирські хроніки, життєписи визначних василіан і щоденники монахів. Традиція монастирського літописання бере початок ще з княжих часів. Проте серед досліджуваних монастирських спільнот більшість із відомих нам літописів укладалися саме у другій половині XVIII ст. на вимогу протоігуменів провінції: кожний монастир під час проведення візитаційного обстеження делегованою протоігуменом комісією мав подати на підпис книгу історії (хроніка подій) та книгу домових актів (реєстрація вхідної та вихідної документації), а також таблиці померлих василіан. Практично при кожному монастирі укладався такий тип документації, однак не завжди повний комплект зберігся до нашого часу, адже більшість джерел втрачено під час Першої і Другої світових війн, або ж вивезено за кордон.

Укладення життєписів визначних василіан започаткував київський митрополит Лев Кишка, подавши біографічні описи василіанського чернецтва XVII – першої чверті XVIII ст., яке належало до Святотроїцької (литовської) провінції ЧСВВ. Збирання біографічного матеріалу продовжив о. Анастасій Пйотровський, який, будучи секретарем Святопокровської провінції, розпочав

укладення зведеного «Алфавітного каталогу чернецтва Святопокровської провінції» (1766 р.). У ньому фіксувалися не тільки реєстр чернецтва, але й основні біографічні відомості, а саме: світське ім'я, рік і місце народження, батьки, світська освіта, рік і місце вступу до монастиря, навчання у школі новіціату, чернечі студії, священничі свячення, виконання обов'язків у різних монастирях, рік і місце відходу до вічності (не у всіх біограмах вказано). Зауважимо, що біограми тих ченців, які вступили до монастиря перед 1739 р., є досить фрагментарними і лаконічними. Адже до 1739 р. не укладалася спеціальна документація щодо фіксації персональних даних чернецтва, окрім запису дати смерті у монастирському пом'янику. Ці лакуни нам вдалося частково заповнити рукописними каталогами, які почали укладати з утворенням Святопокровської провінції (1739, 1740, 1747, 1750 рр.). Зауважимо, що до розглядуваного каталогу не увійшли відомості із пізніших друкованих каталогів провінції (1771–1779 рр.), що значно доповнюють подальший життєвий шлях монаха.

Наступним упорядником життєписів визначного василіанського чернецтва був о. Садок Баронч, чернець-домініканець, історик, фольклорист, архівіст (XIX ст.), який на підставі різних каталогів монахів реконструював детальніші біографії, подавши їх у літературній, описовій формі, а не у статистично-довідковому форматі. Також він перелічив наукові праці, написані василіанами.

До нашого часу збереглася незначна кількість приватних записів чернецтва – щоденників, які розкривають внутрішній світ монаха: його роздуми, погляди, вчинки, духовну боротьбу.

До загальних просопографічних джерел відносимо навчальну, проповідницьку, богослужбову літературу та монастирські пом'яники. Зокрема в останніх згадуються імена ченців, які відійшли у вічність.

Особливої уваги заслуговують спеціальні просопографічні джерела: історичні довідки про монастирі та їх насельників (укладалися для церковних і державних інституцій, зокрема в період проведення релігійних реформ, оскільки нагромаджувалася статистично-довідкова інформація про чернечі осередки, для оцінки їхнього самодостатнього рівня матеріального забезпечення); біографічні довідки про монахів (укладалися на замовлення провінційної управи та для подання в урядові інституції); друковані та рукописні каталоги монастирів і чернецтва (упорядковувалися на вимогу протоігумена для збирання довідкової інформації, оскільки подають досить лаконічні статистичні дані – загальний вік, тривалість перебування в Чині та у вказаному монастирі, виконувані обов'язки). Значно більше відомостей міститься у рукописних каталогах, де, окрім згаданих даних, описані час і місце ієрейських свячень, територіальне походження, освіта, грамотність, ремесло, подана характеристика щодо провадження духовних практик; були також каталоги померлих ченців провінції (такого типу некрологи мали укладати при кожному монастирі, щоб братія могла згадувати у своїх молитвах ченців, які відійшли у вічність); каталоги монастирських бібліотек (відображали коло читацьких інтересів і

укладалися в основному під час проведення візитаційних обстежень монастирів або ж включалися до інвентарного опису, який укладався при інтронізації нового настоятеля обителі); описи монастирського архіву (сумарії монастирської документації долучалися до протоколів візитацій і укладалися на вимогу протоігумена, мали слугувати опорою під час провадження судових справ майнового характеру, в яких згадуються ченці-прокуратори, які захищали майно спільноти); книги реєстрації кандидатів до Добромильського новіціату (подають персональну відомості про новиків); книги із фіксацією відомостей про складення обітів професа у Добромильському та Почаївському новіціатах (запис формули обітів зроблений власною рукою новиків із їх підписом та двох свідків).

Для проведення дослідження використано каталоги монастирів і ченців Святопокровської провінції Чину Святого Василя Великого. Ці каталоги укладалися в різні роки протоігуменами провінції для збору статистично-довідкової інформації, необхідної для ефективного управління монашими спільнотами та для звітування перед Апостольським престолом. Адже в досліджуваний період василіанські монастирі були вилучені із юрисдикції місцевих єпископів, митрополитів і переведені у пряме підпорядкування Папи Римського. Така система управління Унійною Церквою була запозичена із Католицької Церкви. Дослідники Василіанського Чину віднайшли у Ватиканських архівах та опублікували каталоги монастирів Святопокровської провінції, які надсилалися до Апостольського престолу в 1754, 1772/1773, 1776/1777 та 1780 рр. Ці реєстри доповнюють каталоги василіанського чернецтва провінції, які збереглися до нашого часу в рукописах (1739/1740 рр.), або ж у стародруках Почаївської василіанської друкарні (1773/1774, 1775/1776, 1778/1779 рр.).

Зібрані нами початкові фрагментарні матеріали опираються в основному на каталоги ченців Святопокровської провінції ЧСВВ, яка була організована в 1739 р. Утворення цієї провінції супроводжувалося запровадженням нового монастирського справочинства. Зокрема тоді створюються каталоги монастирів і ченців, частина яких опублікована та широко використовується в науковому обігу. Однак ці каталоги фрагментарні, і подана інформація має переважно статистично-довідковий характер. Нам удалося віднайти та опрацювати рукописний «Алфавітний каталог отців та братів польської Святопокровської провінції ЧСВВ». Його почав укладати 01.07.1766 р. о. Анастасій Пйотровський, секретар Святопокровської провінції. Записи продовжили його наступники, які не вказали персональних даних, однак відрізнялися почерками, довівши описи до першої третини XIX ст. Біографічні відомості характеризуються фрагментарністю та уніфікованою формою подання інформації. У багатьох випадках опис життєвого шляху інока не доведений до часу смерті, тому залучаємо інші джерела для встановлення часу та місця смерті. Зокрема, цінним у цьому питанні є «Пом'яник» Чину Святого Василя Великого, укладення якого започатковано в другій половині XVIII ст. і доведено до наших днів. Також до нашого часу збереглися пом'яники окремих чернечих обителів XVII–XVIII ст.: Гошівської, Добромильської, Дрогобицької, Лаврівської, Щеплотської.

Розпорошеність монастирської документації, зумовлена перебігом суспільно-політичних подій, змушує сучасного дослідника вдаватися до пошуків рукописних джерел у різноманітних архівних, музейних та бібліотечних колекціях, які іноді залишаються неописаними та недоступними як для дослідника, так і для пересічного читача. Сподіваємося, що розвиток інформаційних технологій пришвидшить процес виявлення і опрацювання монастирської документації.

У третьому розділі «Вплив законодавства на розвиток василіанського чернецтва» розглянуто роль світського та церковного законодавств у розбудові монастирів і визначенні основ аскетичного життя їх насельників.

У підрозділі 3.1.1. *«Королівські та сеймові привілеї»* проаналізовано фундаційну та конфірмаційну документацію. Встановлено, що королівські привілеї, за умов відсутності фундаційної документації, створювали правові та матеріальні засади для функціонування чернечих спільнот. Ці привілеї надавалися як для монастирів, так і для окремих ченців, які обиралися на посади архимандритів. Адже більшість архимандрій перебували під королівським патронатом. Якщо фундаційні привілеї регулювали питання про заснування обителей або ж їхню легалізацію, то конфірмаційні були спрямовані не тільки на підтвердження їхніх економічних прав і вольностей, але й на визначення основних напрямів духовної праці чернецтва.

Особливості використання королівських привілеїв розглянуто на прикладі Лішнянського монастиря св. Іллі. Історія фундації та функціонування цієї обители до сьогодні малодосліджена. Адже до наших днів практично не зберігся в цілісному комплексі архів монастирської канцелярії. За умов відсутності фундаційної документації, яку натомість замінюють королівські привілеї як юридично-правові акти, залишається дискусійним питання про початки заснування обители.

На підставі опису документації Лішнянського монастирського архіву, доданого до протоколу візитації 1764 р., укладено реєстр привілеїв цієї обители. Визначено до яких актових книг гродських судів вписувалися привілеї. Завдяки королівським привілеям було створене економічне підґрунтя для функціонування обителей. Розглянуті нами привілеї, окрім економічної складової, містили в собі питання про регулювання адміністративного управління монастирями. На монастирі поширювалося королівське право патронату та право подання. Як засвідчують привілеї, королі не тільки надавали ґрунти для монастирського фільварку, але й затверджували настоятелів монастирів. Проте із утворенням Святопокровської провінції (1739 р.) та виходом унійних монастирів з-під юрисдикції місцевих єпископів польські королі, як і місцева шляхта, втратили право затверджувати настоятелів обителей, а натомість за ними збереглося право коляторів – надання різних економічних прав і вольностей (право вирубу лісу, млинарства, корчмарства, солеваріння, надання ґрунтів, будівель тощо). Призначення ігуменів переходило до компетенцій провінційної управи (протоігуменів та чотирьох консулторів).

У середині XVIII ст. польським королям удалося повернути часткове право затверджувати кандидатів на архимандритів (Жовківської, Унівської,

Овруцької, Канівської, Милецької архимандрій), рекомендованих київським унійним митрополитом.

Відповідно до вимог державного законодавства Речі Посполитої, кандидати в архимандрити мали бути шляхетського походження. Архимандрити володіли правом пожиттєво носити нагрудний хрест і перстень, а під час літургії – жезл і митру, а натомість протоархимандрити не мали таких привілеїв, оскільки їх посади були виборними.

Угода 1743 р., укладена між Чином та митрополитом, надала протоархимандритові право подавати кандидатів на посаду архимандрита. Юрисдикцію протоархимандритів над архимандритами встановив папа Венедикт XIV. Відповідно до його декрету від 30 березня 1756 р., протоархимандрит отримував право проводити інтронізацію, візитацію та звільнення архимандритів у випадку, якщо вони не були єпископами. Відповідно, архимандрити отримували активний і пасивний голос, могли брати участь у всіх капітулах, мали право обиратися на всі уряди у Василіанському Чині. Однак проблемною залишалася та обставина, що архимандритів затверджували польські королі, і вони перебували на своїх урядах пожиттєво.

Проте не завжди розпорядження світських інституцій (привілеїв із королівської канцелярії) отримували підтримку в церковних органах управління, які керувалися власним внутрішнім законодавством. У цьому випадку Василіанський Чин послуговувався Конституціями та уставом, які були основними нормативними документами, що обмежували втручання світських патронів у життя чернечого згромадження.

До середини XVIII ст. василіани домоглися значного впливу в Унійній Церкві. У 60–70-их рр. XVIII ст. сейм кілька разів підтверджував привілеїв, за яким усі вищі посади в Унійній Церкві могли займати лише представники Василіанського Чину. Це часто породжувало конфліктні ситуації між василіанами, єпископами та митрополитами.

Польський король та сейм як світські колятори постійно шукали шляхи впливу на керівництво Василіанського Чину. Також намагалися взяти під свій контроль законодавчі акти василіанських капітул, домагаючись, щоб вони узгоджувалися зі світським законодавством Речі Посполитої з релігійних питань.

У підрозділі 3.1.2. *«Магнатські та шляхетські фундаційні акти»* розглянуто правоустановчі документи на прикладі Уманського монастиря як обителі, що заснована у приватних землеволодіннях.

На відміну від королівських привілеїв, ці акти охоплювали значно ширше коло питань. Зокрема, вони не обмежувалися суто економічними показниками (розмір і вид землеволодінь, вольності на користування панським млином, лісом, ставком, звільнення від повинностей, натуральної ренти та грошового податку), а й охоплювали на початках питання щодо облаштування аскетичного укладу життя чернецтва.

Під час опрацювання вхідної документації монастирської канцелярії Уманського василіанського осередку вдалося віднайти та опрацювати взаємне листування о. Іраклія Костецького із фундатором цієї обителі Ф. С. Потоцьким,

у якому помітна опіка та підтримка різнобічної діяльності (пастирської, місійної, освітньої) василіанського чернецтва. Якщо у XVII ст. спостерігалися вагомні втручання світських фундаторів у внутрішній уклад монастирської спільноти (редагування монастирського уставу, призначення настоятелів іноді із середовища світських осіб), то у другій половині XVIII ст. було значно обмежено право патронату, а монастирський устав було уніфіковано.

У підрозділі 3.1.3. «Цісарські патенти» проаналізовано релігійні реформи світської влади щодо монастирів Святопокровської провінції, які після першого поділу Речі Посполитої (1772 р.) потрапили до складу Австрійської імперії та у 1780 р. утворили нову чернечу адміністративну одиницю – Святоспаську (Галицьку) провінцію.

Відповідно, на ці монастирі було поширене австрійське законодавство. Адже 1772–1780 рр. австрійські імператори розпочали перший етап реалізації релігійних реформ. Для цього періоду характерним є процес ліквідації малих чернечих осередків, які не мали достатніх матеріальних засобів для функціонування, а також не провадили активної харитативної або освітньої праці для світського соціуму.

Втручання держави у внутрішні справи Чину не обмежувалося тільки адміністративно-організаційними питаннями. Непідвладними для світської влади були монастирські маєтки. Однак монастирі розглядалися як резерв для поповнення державних кас і цісарсько-королівського скарбу. Врешті надвірний декрет від 08.05.1775 р. оголосив про заборону монастирям сплачувати кошти до провінційної скарбниці, яка була за межами Австрійської імперії. У випадку ліквідації монастирів їхні маєтності здавалися в оренду, а у випадку продажу подавалася інформація для потенційних власників у формі листа-повідомлення.

Із 1783 р. управління монастирями було повернуте у юрисдикцію місцевих єпископів. Відповідно до наданих повноважень, владики проводили ревізії чернечих осередків єпархій для визначення не тільки їхнього матеріально-фінансового становища, але й перевірки аскетичного життя монахів.

Релігійні патенти австрійських імператорів видавалися у дусі освіченого абсолютизму, спрямованого на скорочення чисельності монастирів і чернецтва. Зокрема, запроваджувався віковий ценз щодо вступу юнака у монахи (із 24 років). На обителі покладався обов'язок самотужки утримувати своїх насельників без будь-якої сторонньої допомоги. На монастирі накладалися військові контрибуції та податки, оскільки чернецтво звільнялося від військової служби. Діяльність монастиря не мала обмежуватися тільки духовною формацією молодого покоління, оскільки чернецтво мало активно залучатися до освітніх і пастирських потреб суспільства.

При порівнянні світського законодавства Речі Посполитої та релігійної політики «освіченого абсолютизму» Австрійської імперії помітний перехід від підтримки та заохочення рекрутантів у чернецтво до скорочення кількості монастирів і запровадження різних обмежень на вільний вступ юнаків у монашество.

У підрозділі 3.2.1. «*Папські булли та декрети Конгрегації Поширення Віри*» розглянуто реформи римських понтифіків щодо василіанського чернецтва. Апостольська столиця доручила василіанським капітулам об'єднаного Чину укласти Конституції Чину. Відповідно, генеральні капітули, почавши від Дубнівської (1743 р.), взялися за укладення законів Чину, а папа Венедикт XIV і Конгрегація Поширення Віри їх пильно перевіряли та передавали наступним генеральним капітулам для внесення виправлень або доповнень.

У розглядуваний період василіанське законодавство перебувало під ретельним контролем Конгрегації Поширення Віри та Папи Римського, оскільки на Василіанський Чин поширювалося папське право. У другій половині XVIII ст. римські архиєреї проводили реформування католицьких чернечих згромаджень, і під ці модернізаційні заходи потрапило й василіанське чернецтво. Модернізація була спрямована на поліпшення матеріального забезпечення монастирів шляхом скорочення їхньої чисельності, а натомість – збільшення кількості насельників обителів. Апостольський престол завжди був відкритий на пошук компромісних рішень щодо визначення фіксованої кількості іноків по монастирях провінції. Протоігумени розглядуваної провінції пропонували різні проекти щодо реформування монастирів, які отримували підтримку, однак обмежувалися певним терміном (до 10 років) щодо збереження дрібних і малозаселених монастирів. Упродовж 60–70-их рр. XVIII ст. Конгрегація Поширення Віри видала декрети про скликання генеральних капітул, аналізувала їх Конституції, пропонуючи вносити певні поправки і уточнення, розглядала дискусійні питання та подавала узгоджені положення Конституцій на затвердження Папі Римському.

У підрозділі 3.2.2. «*Монастирський устав*» проаналізовано правила св. Василя Великого, які на початку XVII ст. київський унійний митрополит Йосиф Рутський пристосував до потреб новоутвореного Василіанського Чину, уклавши «Спільні правила» і «Партикулярні правила» для чоловічих монастирів. Ці правила і були покладені в основу створення уніфікованого уставу для всіх василіанських монастирів.

Спільні правила є збіркою фундаментальних і загальних норм оновленої василіанської спільноти. Вони здебільшого укладені на підставі творів св. Василя Великого, а тільки в деяких місцях запозичені із єзуїтських Конституцій. У них митрополит Й. Рутський визначає мету оновленого Василіанського Чину та вказує шляхи їх осягнення (убогість, чистота, послух і спільне життя). Вони лаконічні та мають переважно аскетичний характер. До них увійшли основні короткі аскетичні норми чернечої спільноти, яких ніколи не можна було змінювати, навіть у другорядних питаннях, без вагомої на те причини. Жодна василіанська капітула не бралася реформувати чи вдосконалювати спільні правила.

Партикулярні правила визначали обов'язки кожного урядника в Чині, починаючи від протоархимандрита і завершуючи фіртянином. Ці правила також були запозичені в отців Єзуїтського ордену. Генеральні капітули посідали право вносити до цих правил поправки, доповнення, зміни та уточнення.

Упродовж другої половини XVIII ст. укладалося кілька редакцій правил святого Василя Великого, які охоплювали спільні та партикулярні правила. Якщо спільні правила залишалися сталими протягом тривалого часу, оскільки базувалися на вченні св. Василя Великого, то партикулярні зазнавали постійних змін і доповнень. У сукупності ці два різновиди правил і склали типовий устав для василіанських монастирів Святопокровської провінції. Запровадження уніфікованого уставу зменшувало вплив світських фундаторів на впорядкування внутрішнього укладу аскетичних спільнот і значно дисциплінувало чернецтво.

У підрозділі 3.2.3. «*Конституції генеральних капітул*» охарактеризовано правила, які приймалися на генеральних капітулах та отримали назву Конституції. У них регламентували устрій, форму управління оновленої василіанської спільноти (централізація монастирів під проводом протоархимандрита, протоігумена, проведення капітул).

Ми ж намагаємося з'ясувати, як капітули впливали на регламентацію чернечого життя і як на практиці реалізовувалися та діяли їхні постанови. Конституції визначали устрій об'єданого Чину, тобто основні норми управління Чину, провінцій та домів. Вони були досить лаконічними, без жодного систематичного укладу та пояснювали, як, коли і де відбуваються генеральні та провінційні капітули, хто бере в них участь, як відбуваються вибори протоархимандрита та головної управи тощо. Їх називали Капітульними Конституціями, оскільки укладали на генеральних капітулах, які відбувалися до 1751 р., кожних чотири роки, а опісля – кожних вісім. Іноді їх називали Загальними Конституціями (*Constitutiones Generales*), позаяк вони містили основні закони чернечого правління. Упорядкування цих Конституцій перебувало під постійним контролем Апостольського престолу.

Проте процес укладення Капітульних Конституцій був досить повільним і трудомістким, адже Чин складався із двох провінцій, які до 1743 р. мали цілком відмінний спосіб ведення чернечого життя. Відповідно Капітульні Конституції були своєрідною домовленістю між обома провінціями про спосіб управління цілим Чиним: однакова чисельність урядників із кожної провінції при головній управі, почерговий вибір протоархимандрита із різних провінцій, однакова кількість учасників на генеральних капітулах.

Статті Капітульних Конституцій нагромаджувалися поступово: 1743 р. – 21, 1751 р. – 25, 1759 р. – 34, 1772 р. – 61 постанова. Станом на 1772 р. вони досягли юридичного завершення та надалі було заплановано укладення кодексу василіанських Конституцій. На жаль, така потрібна, але важка праця припала на неспокійні часи першого поділу Речі Посполитої (1772 р.). Попри все, серед несприятливих обставин упродовж 14 років (1766–1780 рр.) укладено два проекти Конституцій: 1. Гоцанський проект, укладений 1766 р. (виданий 1772 р.). 2. Тороканський, укладений на основі попереднього та на рішеннях Тороканської капітули 1780 р. (зберігся у рукописних збірках). Хоча ці кодекси не мали законодавчої сили, тобто залишилися проектами, але в історії Василіанського Чину та в його законодавстві відіграли вагомий роль. Поділи

Речі Посполитої та обмеження церковної свободи у Російській та Австрійській імперіях не були сприятливими для подальшого розвитку чернечого законодавства.

У підрозділі 3.2.4. *«Постанови провінційних капітул»* проаналізовано основні рішення провінційного керівництва щодо регламентації чернечого життя. Кожна провінція, окрім генеральних постанов, керувалася ще й своїми окремими постановами, обов'язковими до виконання монахами тільки окремо взятої провінції. Ці постанови ухвалювалися на провінційних капітулах, які пристосовували загальні Капітульні Конституції до потреб окремого адміністративно-територіального утворення (провінції).

Розглянуто постанови трьох провінційних капітул Святопокровської провінції (1755, 1763, 1776 рр.), оскільки інші проводилися одночасно із генеральними капітулами і розглядали тільки виборчі питання. Розкрито перебіг їхнього проведення, тематику обговорюваних актуальних питань та запровадження змін до укладу аскетичного життя.

Постанови провінційних капітул були спрямовані на виконання Конституцій генеральних капітул. Вони визначали практичні шляхи запровадження, інформували про зміни та доповнення, розглядали фінансові, майнові питання і дисциплінарні справи чернецтва.

У підрозділі 3.2.5. *«Розпорядження провінційних консулт і протоігуменів»* подано огляд провінційних органів управління. Одночасно із виборами протоігумена на провінційній капітулі проводилося й обрання колегіального органу управління – провінційної управи: чотирьох консулторів і секретаря. Протоігумен не ухвалював одноосібних рішень, а постійно радився зі своїми консулторами та настоятелями монастирів. Для цього він скликав дорадчі засідання, які отримали назву консулт, оскільки їхню основу становили обрані консултори (радники) провінції, які призначалися настоятелями монастирів, а отже, не могли проживати поряд із протоігуменом і секретарем у Провінційному Домі. Виходячи із таких обставин, протоігумен постійно мандрував до різних монастирів провінції, проводячи візитаційні оглядини, а опісля скликав консулту для обговорення виявлених недоліків в укладі аскетичного життя. Упродовж одного року могло проводитися по кілька консулт у різних монастирях. На цих зібраннях розглядалися поточні питання провінційного управління: розподіл фондаций та зобов'язань між монастирями, організація чернечих студій, розгляд дисциплінарних справ.

Розпорядження консулт відображено у циркулярних листах (обіжниках) протоігуменів Святопокровської провінції. Розглянуто обіжники протоігуменів Йосафата Сідлецького, Онуфрія Братковського та Йосифа Моргульця.

На підставі детальної ревізії монастиря комісія уклала протокол візитації, який подавала для ознайомлення протоігуменові провінції. Останній спільно із провінційною управою (протоконсулторами, секретарем, економом) приймав колегіальне рішення щодо усунення виявлених недоліків у житті чернечої спільноти, яке знаходило відображення у реформаційному декреті. Розглянуто реформаційні декрети, надані Уманському василіанському

монастиреві з приводу регламентації чернечого життя, дотримання клявзури, поведінки під час трапези, виконання монастирських обов'язків.

Запровадження практики регулярного написання протоігуменами циркулярних листів до настоятелів монастирів було зумовлене необхідністю дисциплінування василіанського чернецтва. У розглядуваних листах, структурованих за пунктами, чітко визначалися основні шляхи духовного вдосконалення монахів і збереження у належному стані матеріального забезпечення обителів в умовах постійної загрози їхньої ліквідації та закриття із боку світської влади. Зі змісту листів помітно, що протоігумени піклувалися про збереження аскетичних основ укладу життя монахів, а отже, заохочували настоятелів монастирів бути небайдужими щодо цього.

У підрозділі 3.2.6. «*Настанови домових капітул та управ*» розглянуто локальний рівень управління монастирями. Подано огляд процедури призначення настоятеля аскетичної спільноти та визначено його основні обов'язки. Завдання ігумена не зводились тільки до адміністративного урядування, охоплюючи питання духовного наставництва монастирської братії. В управлінні монастирем ігуменомі допомагаладова управа, до якої належали старші ієромонахи, вікарій, проповідник, сповідник, секретар. Ця управа розглядала дисциплінарні справи чернецтва, найчастіше пов'язані із порушенням монастирського уставу, та призначала відповідні епітимії (покарання, покути).

Проаналізовано біографічні відомості про настоятелів Добромильського монастиря, які зосереджували свою діяльність в адміністративному та духовному напрямках. Вікові характеристики засвідчують, що монастирем управляли досвідчені ієромонахи, які, здобувши духовний вишкіл, належно практикували основи аскетичного укладу життя та подавали добрий приклад для формування нового покоління чернецтва. Соціальна база інституту настоятеля охоплювала представників шляхти, міщанства та духовенства. Освітній вишкіл ігуменів був традиційно обумовлений навчанням у новіціаті, на чернечих студіях та у духовних семінаріях.

Домові капітули були зібранням чернецтва для розгляду дисциплінарних справ у деяких монастирях або аскетичних осередках (резиденціях, місійних домах). Такі зібрання передбачали участь кожного члена чернечої спільноти в управлінні або ж у розв'язанні важливих питань монастирського життя. Проте такі капітули не наділялися жодними юридичними повноваженнями і жоден її учасник не мав права змінювати монастирський устав. До їх компетенцій належали дисциплінарні справи насельників окремої обителі, а також розгляд поточних питань: зауважень і пропозицій від монастирської спільноти, рекомендовані для генеральної та провінційної капітул; надання дозволу новикам на складення чернечих обітів професа; обрання двох консулторів (вікарія, економа) дому.

У четвертому розділі «**Інституційний розвиток Святопокровської провінції**» представлено генезис формування, процес розбудови та реорганізації автономної адміністративної одиниці руського чернецтва.

У підрозділі 4.1. «*Історичні передумови утворення провінції (кінець XVII – початок XVIII ст.)*» розглянуто проєкти ієрархів Перемишльської та Львівської єпархій щодо реорганізації системи управління монастирями у зв'язку із приєднанням до Київської унійної митрополії. Проте регіональні проєкти об'єднання унійних монастирів в окремі єпархіальні провінції не отримали підтримки з боку Апостольського престолу.

Інституційному становленню Святопокровської провінції передувало досить тривалий період пошуку різних шляхів об'єднання монастирів західних єпархій Київської унійної митрополії. Упродовж першої половини XVIII ст. укладалися різні проєкти уніфікації монастирських спільнот («Правила духовного правління» (Перемишль, 1693 р.), «Артикули або устави чернецого Чину» (Унів, 1711 р.), однак жоден із них так і не вдалося повністю реалізувати. Проте розглядувані постанови виражали інтереси місцевої церковної ієрархії, яка не бажала втрачати юрисдикцію над єпархіальними монастирями, намагаючись створити дуалістичну систему управління. Як наслідок, це породжувало непорозуміння та протистояння, які тривали впродовж певного часу. Навіть рішучі постанови Замоїського синоду (1720 р.) щодо об'єднання чернецтва не були запроваджені одразу ж, оскільки потрібно було аж 19 років, щоб новоунійне чернецтво зуміло створити окреме згромадження та Руську провінцію, досягнувши певного консенсусу із василіанами Литовської провінції.

У підрозділі 4.2. «*Львівська генеральна капітула 1739 р.*» розглянуто основні постанови, які проголошували утворення нової адміністративної одиниці – провінції руського чернецтва. Впродовж 1739–1743 рр. Руська провінція була цілком незалежною від Литовської, із власним урядом протоархимандрита.

У підрозділі 4.3. «*Інтеграційні процеси (1740 – 1743 рр.)*» висвітлено процес об'єднання двох самостійних василіанських згромаджень (литовського і руського) в один Чин Святого Василя Великого. Вважаємо, що це був значний поступ у розвитку чернечої аскези, позаяк набутий духовний досвід литовського чернецтва передавався руському монашеству, яке зуміло ним вдало скористатися, так що у другій половині XVIII ст. спостерігається значне піднесення василіанської духовності на руських землях Речі Посполитої. Визначено питання, які викликали суперечки між литовськими та руськими василіанами, та окреслено шляхи їх розв'язання. Упродовж 1740–1742 рр. Конгрегація Поширення Віри розглядала судовий процес між обома василіанськими згромадженнями – литовським, яке бажало об'єднання, і руським, яке бажало бути незалежним. Вважаємо, що причини ворожого ставлення руських василіан до об'єднання в один Чин потрібно шукати у минулому, в історії руської та литовської василіанських гілок, що суттєво відрізнялися.

Проаналізовано тематику Дубнівської генеральної капітули (1743 р.): 1) домовленості перед об'єднанням в один Чин; 2) угода митрополита з Чином; 3) укладення капітульних Конституцій; 4) розпорядження та рішення папи Венедикта XIV.

У підрозділі 4.4. «*Реформування монастирів (1744 – 1772 рр.)*» подано огляд заходів Апостольської столиці з об'єднання дрібних обителів, врегулювання

суперечки між литовськими і руськими василіанами з приводу приналежності спірних монастирів, про участь єпископів і архимандритів у генеральних капітулах Чину.

Упродовж другої половини XVIII ст. василіанські монастирі Святопокровської провінції зазнали реформування, спрямованого на піднесення їхнього матеріального забезпечення, необхідного для утримання восьми монахів у кожній обителі. Усі ці реформи, ініційовані Венедиктом XIV, були зосереджені на переході від кількісних до якісних показників: кожний чернець мав неухильно дотримуватися визначених монастирських правил. Упродовж розглядуваного періоду протоігумени провінції намагалися всіма можливими зусиллями зберегти дрібні монастирські осередки, випрошуючи час на їхнє реформування. Такі дії були спрямовані на поліпшення матеріального становища шляхом залучення додаткових фундацій або ж об'єднань. Звісно, це давало короткотривалий ефект: монастирі постійно змінювали статус (монастир – резиденція – місійна станиця – фільварок і навпаки). Незважаючи на всі зусилля протоігуменів, чисельність монастирів, як і чернецтва, постійно зменшувалася.

У підрозділі 4.5. *«Реорганізація адміністративно-територіального устрою та юрисдикції василіанського чернецтва (1772 – 1783 рр.)»* висвітлено процес поділу Святопокровської провінції та повернення обителі у підпорядкування місцевих єпископів.

Унаслідок поділів Речі Посполитої відбулася реорганізація Святопокровської провінції, розділеної на два нові територіально-адміністративні утворення – Галицьку та Польську провінції. Їх межі визначалися державними кордонами Австрійської імперії та Польського королівства. Якщо Галицька Святоспаська провінція досить тривалий час без змін була під владою австрійських імператорів, то Польська Святопокровська провінція після другого поділу Речі Посполитої відійшла до Російської імперії. Проте як австрійські, так і російські імператори проводили релігійні реформи, спрямовані на ліквідацію монастирів. Якщо австрійський уряд, дотримуючись політики освіченого абсолютизму, вимагав від монастирів активнішої освітньої та душпастирської праці, спрямованої на потреби суспільства, то російські урядники намагалися перевести василіанські унійні монастирі на православ'я, ліквідовуючи повністю самоврядний устрій чернецтва. Церковна політика двох окупаційних режимів спричинилася до значного занепаду Василіанського Чину, особливо на підросійській території, де василіанські монастирі припинили діяльність у 1839 р.

У п'ятому розділі «Духовна та інтелектуальна формація чернецтва» виокремлено основні етапи становлення василіанського інока.

У підрозділі 5.1. *«Відречення від світського життя»* виокремлено чинники, що впливали на вибір аскетичного життя: родинна християнська традиція, локальна релігійна культура, духовна освіта, кар'єрне зростання, суспільна престижність. Проаналізовано походження рекрутантів у чернецтво: територіальне, соціальне, конфесійне, етнічне.

Кандидати у чернецтво відрізнялися різним рівнем освітньої підготовки, який визначав подальший шлях їхнього духовного, освітнього та ремісничого

служіння у монастирських спільнотах. Перед вступником до чернецтва не ставилося жодних освітніх вимог. Кандидатом міг бути простий неграмотний селянин або ж високоосвічений ієрей-вдівець чи семінарист. Усі отримували однакові можливості щодо духовного зростання, однак кожен обирав індивідуальний шлях розвитку, враховуючи власні інтелектуальні здібності та вподобання.

У підрозділі 5.2. *«Новіціат»* розглянуто особливості організації школи аскетичного формування василіанського чернецтва. Проаналізовано вимоги до кандидатів у монашество. Визначено віковий ценз новиків та тривалість аскетичних випробовувань. Окреслено функції адміністрації школи новіціату (магістра, соція) у духовному виборі новиків.

У підрозділі 5.3. *«Чернечі студії»* представлено огляд навчальних програм монашества з риторики, філософії, теології. Визначено місця провадження студій, їх мінливість і тривалість. Окреслено шляхи подальшого освітнього зростання василіанського чернецтва через навчання у папських колегіумах та університетах. З'ясовано вплив духовної освіти на кар'єрне зростання ієромонахів.

У підрозділі 5.4. *«Священнічі свячення»* подано огляд різних ступенів священства, які отримувало василіанське чернецтво: піддияконські, дияконські, ієрейські, єпископські. Отримання відповідного священства давало змогу ченцям бути номінованим на різні уряди в Чині та Церкві. Помітною була закономірність: що вищий ступінь священства, то ширше коло обов'язків. Визначено різні види обов'язків ієромонахів: душпастирські, адміністративні, освітні. Проаналізовано статистичну інформацію щодо часу перебування монахів у Чині та загальної тривалості їх життя. Розглянуто процедуру номінування на архимандрита та інтронізації на єпископа і митрополита із числа василіанського чернецтва.

У підрозділі 5.5. *«Дисциплінарні справи чернецтва»* охарактеризовано типові порушення монастирського уставу та основні форми покарань. Простежено еволюцію аскетичних епітимій від фізичних покарань до духовних покутних практик. Окреслено основні заходи протоігуменів щодо дисциплінування чернецтва: заборони свавільного мандрування і вживання «трунких напоїв», тлумачення Конституцій Чину, видання розпоряджень, дотримання аскетичних обітів.

У шостому розділі **«Просопографічні характеристики чернецтва окремих аскетичних спільнот»** узагальнено біографічні відомості про насельників вибраних обителей Святопокровської провінції за такими критеріями: світське життя (походження, освіта); етапи духовної формації (кандидат, новіціат, студії, свячення); фізично-вікові показники (вік вступу, час перебування у Чині, загальна тривалість життя, стан здоров'я, причини смерті); інтелектуальні здобутки (рівень грамотності, внесок у розвиток науки, педагогіки, мистецтва); обов'язки (адміністративні, господарські, освітні, церковні).

У підрозділі 6.1. *«Житло та побут монахів Городенківського монастиря (1765 р.)»* на підставі візитаційної документації реконструйовано повсякденне

життя чернецтва. Укладено біограми насельників. Подано опис житлових, сакральних і господарських будівель. Визначено основні джерела прибутків монастирської спільноти. Подано опис літургійного спорядження, церковних риз, предметів побуту та монастирської бібліотеки.

Інвентарний опис монастиря 1764 р. уможливило розкрити різні аспекти функціонування монастиря: з'ясувати локалізацію поселення ченців і час фундації, особливості архітектурної побудови, ознайомитися з творами сакрального мистецтва, визначити юридично-правовий статус обителі, окреслити тематичний репертуар монастирської бібліотеки, висвітлити повсякденне життя чернецтва та матеріальне забезпечення резиденції.

У підрозділі 6.2. «*Монастирська спільнота Гошівської обителі (1773 – 1779 рр.)*» подано загальну характеристику становища монастиря у другій половині XVIII ст., яке впливало на життя монахів: відбудова обителі, наявність чудотворного образу, утворення відпустового осередку, загроза ліквідації. Проаналізовано біографічні відомості про насельників обителі.

Визначено територіальну та соціальну базу рекрутації кандидатів до чернецтва. Основу насельників обителі становили уродженці різних земель Руського воєводства Речі Посполитої, які переважно походили із дрібношляхетських, селянських і міщанських родів. Встановлено вікові показники чернецтва: вік вступу, термін перебування в Чині, загальну тривалість життя. Однак не для всіх монахів удалося віднайти дату відходу у вічність, що вбачаємо подальшим завданням наукових досліджень. Визначено освітній рівень чернецтва із урахуванням здобутих ними студій до часу вступу в новіціат та інтелектуальний і духовно-аскетичний розвиток у Чині. Окреслено коло обов'язків чернецтва: монастирські (адміністративні, господарські, освітні) та церковні, які поклалися на насельників із урахуванням рівня освіти, духовних свячень та ступеня аскетизму (кандидат, новик, брат, отець).

У підрозділі 6.3. «*Ченці Дерезицького монастиря (1773 – 1774 рр.)*» описано умови їх проживання, мобільність, виконання аскетичних обітниць та монастирських обов'язків, накладення епітимій, заходи з дисциплінування іноків, динаміку їх чисельності.

Установлено, що розглядуваний монастир належав до малих чернечих осередків не тільки Перемишльської єпархії, але й цілої Святопокровської провінції. Наявність незначної кількості ченців була зумовлена відсутністю при обителі чернечих студій. Брати як насельники цієї обителі виконували допоміжні обов'язки у духовній праці отців-василіан. Соціальна база рекрутації до чернецтва охоплювала в основному представників селянства та шляхти. Освітній вишкіл братів був традиційно обумовлений навчанням у новіціаті, студіями з риторики, філософії, теології. Завдяки виконанню ченцями покладених на них обов'язків, Дерезицький монастир продовжував функціонувати як осередок духовності та культури, незважаючи на досить мінливі суспільно-політичні обставини розвитку ранньомодерного суспільства.

У підрозділі 6.4. «*Монахи Добромильського монастиря (1783 р.)*» подано динаміку чисельності насельників, обумовлену відкриттям школи новіціату. Укладено відомості про персональний склад монастирської спільноти станом на 1783 р.

При проведенні реконструкції біограм та визначені просопографічних характеристик монахів вдалося з'ясувати територіальну та соціальну базу рекрутації кандидатів у чернецтво. Основу насельників обителі становили уродженці Перемишльської землі, які переважно походили із селянських і дрібношляхетських родів. Вдалося визначити вікові показники іноків: вік вступу, тривалість перебування в Чині, загальний вік станом на 1783 р. Проаналізовано освітній рівень чернецтва. Подано огляд обов'язків насельників обителі.

У підрозділі 6.5. «*Насельники Дрогобицького монастиря (1783 р.)*» простежено динаміку чисельності монастирської спільноти за 1775–1802 рр. та визначено чинники, що впливали на неї. Проаналізовано типові просопографічні характеристики чернецтва та визначено, що монастирська спільнота об'єднувала в собі як молодше, так і старше покоління (людей із різним досвідом), а також переважали вихідців із західноукраїнських земель, що увійшли до складу Австрійської імперії. Більшість ченців працювали над духовним удосконаленням своєї особистості і тільки частина із них провадила пастирську та місійну діяльність.

У підрозділі 6.6. «*Монастирська спільнота Лаврівської обителі (1783 р.)*» розглянуто персональні дані іноків, які використано для укладення типових просопографічних характеристик. Проаналізовано динаміку чисельності насельників обителі. Встановлено, що монастир належав до великих чернечих осередків не тільки Перемишльської єпархії, але й цілої Святопокровської провінції. Наявність значної кількості ченців-братів зумовлювалася функціонуванням при обителі чернечих студій. Брати як насельники обителі виконували допоміжні обов'язки у духовній праці отців-василіан. Вікові характеристики засвідчують, що монастир населяли брати, які проходили духовний вишкіл у практикуванні основ аскетичного укладу життя. Соціальна база рекрутації до чернецтва охоплювала представників різних прошарків тогочасного суспільства: селян, шляхти, міщанства та духовенства. Освітній вишкіл братів був традиційно зумовлений навчанням у новіціаті, студіями з риторики, філософії, теології та духовних семінаріях.

У підрозділі 6.7. «*Чернецтво Лішнянського монастиря (1740 р.)*» реконструйовано і проаналізовано біографічні відомості іноків. Визначено статус обителі, її економічне підґрунтя та вплив цих чинників на кількість насельників.

Встановлено, що розглядуваний монастир належав до дрібних чернечих осередків Перемишльської єпархії, хоча й мав вагоме економічне підґрунтя. Наявність незначної кількості чернецтва була зумовлена відсутністю парафії та культурно-освітньої інституції. Ченці як насельники обителі зосереджували діяльність на проведенні місійної та катехитичної праці по селах Дрогобищини. Вікові характеристики засвідчують, що монастир населяли досвідчені ченці,

які, здобувши духовний вишкіл, належно практикували основи аскетичного життя. Соціальна база рекрутації до чернецтва охоплювала представників шляхетського, міщанського і селянського середовищ.

У підрозділі 6.8. *«Насельники Луцького братського монастиря (1775 – 1776 рр.)»* подано загальний огляд історії обителі. Зосереджено увагу на функціонуванні при монастирі філософських студій, що й визначало мобільність та строкатість монастирської спільноти. На підставі опрацьованих джерел нам удалося реконструювати біограми насельників обителі, які зосереджували діяльність у душпастирській та освітній праці. Монастир населяли діаметрально протилежні категорії чернецтва: досвідчені ієромонахи (від 10 до 24 років перебування в Чині) та молодше покоління братів-студентів (від 1 до 4 років у Чині). Відповідно, різновікова група ієромонахів (від 27 до 56 років) мала слугувати добрим прикладом спільного аскетичного укладу життя, де старше покоління передавало духовний досвід молодшому.

У підрозділі 6.9. *«Монахи Люблінського монастиря (1748 – 1779 рр.)»* проаналізовано різні погляди на визначення часу фундації та історичного розвитку обителі. З'ясовано значення монастиря для розвитку Василіанського Чину. Простежено динаміку чисельності іноків на підставі укладеного реєстру насельників обителі. При укладенні біограм удалося виокремити типові просопографічні характеристики монахів. Встановлено територіальну та соціальну базу рекрутації кандидатів у чернецтво. Основу насельників обителі становили уродженці Руського та Волинського воєводств, які переважно походили із селянських і дрібношляхетських родів. Вдалося визначити вікові показники іноків: вік вступу, термін перебування в Чині, загальну тривалість життя. Подано огляд освітньої підготовки іноків. Визначено монастирські та церковні обов'язки чернецтва.

У підрозділі 6.10. *«Чернецтво Святоспаського монастиря (1783 р.)»* реконструйовано біограми василіанського чернецтва, що дають можливість розкрити окремі аспекти просопографічних студій: територіальне походження, вікові характеристики, час і місце вступу до монастиря, новіціату, складення чернечих обітів, проходження освітніх студій, отримання ієрейських свячень, виконання монастирських і церковних обов'язків, час і місце смерті. Запроваджено до наукового обігу звіт про персональні дані ченців обителі. Окреслено роль монастиря у розвитку духовної культури Перемишльської єпархії та Василіанського Чину.

У підрозділі 6.11. *«Просторова організація аскетичного життя спільноти Улашківської обителі (1763 р.)»* подано загальний огляд документальної спадщини монастирського архіву. Основний акцент зроблено на використанні візитаційної документації: розслідуванні поведінки ченців, інвентарному описі, реформаційному декреті. Розглянуто процедуру проведення візитаційних обстежень. Візитаційний протокол розглянуто як джерело до вивчення повсякденного життя чернецтва. Подано опис сакрального, рекреаційного та господарського просторів, у яких проживало чернецтво. Детальний опис

монастирських помешкань (келій, кухні, трапезної) дає можливість ознайомитися із предметами та умовами повсякденного побуту ранньомодерного монашества.

У підрозділі 6.12. «*Інокі Уманського монастиря (1773 – 1774 рр.)*» розглянуто динаміку чисельності насельників, обумовлену основними напрямками діяльності обителі: освітньою, місіонерською. Укладено реєстр насельників монастиря та їх біограми. На підставі зібраних персональних даних іноків створено колективний портрет ченця цієї обителі. Встановлено, що розглядуваний монастир належав (за кількістю насельників) до середніх чернечих осередків Святопокровської провінції. Наявність значної кількості ченців була зумовлена функціонуванням при обителі колегіуму для світської молоді та місіонерського осередку. Брати як насельники обителі виконували допоміжні обов'язки у духовній праці отців-василіан. Соціальна база рекрутації до чернецтва охоплювала в основному представників шляхти, селянства та міщанства. Освітній вишкіл братів був традиційно спричинений навчанням у новіціаті, студіями з риторики, філософії, теології. Завдяки виконанню ченцями покладених на них обов'язків Уманський монастир діяв як духовний та культурно-освітній осередок.

У підрозділі 6.13. «*Насельники Щеплотської обителі (1747 р.)*» показано вплив інституційного розвитку монастиря на діяльність місцевого чернецтва. Окреслено провідні напрями їх праці. Подано реєстр насельників обителі станом на 1747 р. Укладено біографічні довідки про іноків. Узагальнено їх персональні відомості для укладення типових просопографічних характеристик василіанського чернецтва. Визначено значення монастиря для розвитку школи новіціату та чернечих студій. На підставі документальних записів у хроніці Щеплотського монастиря окреслено заходи протоігумена Віктора Старожинського з приводу дотримання монаших обітів (чистоти, убогості, послуху) та дисциплінування чернецтва із залученням епітимій і духовних покутних практик.

У **додатках** подано зведені таблиці із біографічними відомостями про монахів Святопокровської провінції (1739–1783 рр.), які фрагментарно відображені у монастирській документації. Ці таблиці доповнено реєстром іноків, про яких збереглися епізодичні згадки.

ВИСНОВКИ

Результати дослідження подано у висновках, які зводяться до наступних положень.

1. На формування ранньомодерного чернецтва вагомий вплив мало як світське, так і церковне законодавство. Актова документація світських інституцій визначала фундаційно-майнові аспекти матеріального забезпечення чернечих спільнот: розміри землеволодінь, економічні права та вольності (пропінації, солеваріння, торгівлі, млинарства, лісництва). В останній чверті XVIII ст. спостерігається втручання державної влади не тільки у регулювання чисельності монастирів, але й запровадження вікових та територіальних обмежень щодо рекрутації світських кандидатів у чернецтво. Помітна тенденція до

перереформування юридичного статусу чернецтва, яке, поступово втрачаючи власні самоврядні інституції, поверталось у підпорядкування місцевих єпископів. Монастирське законодавство (генерального та провінційного рівнів – Конституції, постанови, декрети, розпорядження) передбачало уніфікацію аскетичного укладу василіанського чернецтва, яке мало опиратися не на давні звичаї і традиції, а на визначені норми. Функціонування різнорівневих капітул (генеральних, провінційних, домових) давало змогу керівництву, реалізуючи принципи соборності та демократизму, швидко й ефективно реагуючи на виклики часу, проводити реформування монастирів, дисциплінування чернецтва. Завдяки розбудові інституту управ (генеральних, провінційних, домових) запроваджувався контроль за виконанням чернечого законодавства. Вагомий вплив на розвиток василіанського законодавства та розбудову Чину мав Апостольський престол (Папа та Конгрегація Поширення Віри): доповнюючи та затверджуючи Капітульні Конституції, врегульовуючи суперечки між двома провінціями, визначаючи правовий статус протоархимандрита, архимандритів, єпископів, митрополита щодо Василіанського Чину, запроваджуючи реформи чернечих згромаджень.

2. В інституційному розвитку Святопокровської провінції виокремлюємо кілька періодів: 1) об'єднавчі проекти, які охопили західні єпархії Київської унійної митрополії наприкінці XVII – у перше двадцятиліття XVIII ст., для якого характерне представлення регіональних проектів щодо об'єднання унійних монастирів у межах окремо взятих єпархій із збереженням юрисдикції за місцевими владиками. Радикальні зміни до задекларованих проектів вніс Замойський собор (1720 р.), який визначив необхідність об'єднання унійних монастирів в одну, спільну чернечу конгрегацію із незалежним управлінням; 2) утворення Руської провінції (1739 р.), незалежної від єпископів і від Литовських василіан; 3) інтеграційні процеси (1740–1743 рр.), спрямовані на об'єднання двох провінцій (Литовської і Руської) в один Василіанський Чин, чого й вдалося досягти на Дубнівській генеральній капітулі (1743 р.); 4) реформування монастирів (1743–1772 рр.) було зумовлене необхідністю приєднання дрібних обителів до більших монастирів, які відзначалися кращим матеріальним забезпеченням; 5) реорганізація адміністративно-територіального та правового устрою Чину (1772–1783 рр.), зумовлена суспільно-політичними змінами в Речі Посполитій (1772 р перший поділ її земель між Російською і Австрійською імперіями та Пруссією), які привели до утворення чотирьох провінцій (Руської, Литовської, Галицької, Білоруської), із поступовим поверненням монастирів у юрисдикцію місцевих владик (1783 р. Галицька, 1793 р. Руська провінції).

3. Утворення нової чернечої адміністративно-територіальної одиниці – Святопокровської провінції ЧСВВ – започаткувало процес оновлення духовної формації, який знайшов відображення у способі життя монахів, прийнятті нових Конституцій Чину, літургії, обрядах, монастирському справочинстві. Запровадження такої системи управління дало поштовх до піднесення освітнього рівня чернецтва, розвитку василіанського шкільництва, посилення

карності та дисципліни у найвіддаленіших монастирях, що заклало підвалини для духовної формації нового, поунійного, зреформованого, високоосвіченого покоління василіанського чернецтва. На духовну формацію монахів істотний вплив мали кілька чинників. Передусім це монастирські устава, які тоді пройшли певну еволюцію: студійський – скитський – правила ЧСВВ, укладені Й. Рутським. Зокрема, мотивом таких змін став процес переходу до унії та поступового формування Святопокровської провінції, який супроводжувався введенням централізованого управління та нового підходу в питаннях духовного вишколу чернецтва. Для останнього стало характерним запровадження новіціату та внутрішніх чернечих студій із риторики, філософії й теології. Однак, незважаючи на певні зусилля, василіанам так і не вдалося створити постійно діючі семінарії для світського і чернечого духовенства. Адже більшість отців-василіан отримували вищу духовну освіту в папських семінаріях.

4. Розгляд регламентації кіновіяльного монастирського укладу уможливив насвітлення особливостей життя монастирських спільнот, для яких характерні поміркована їжа, піст, щоденна молитва, скромність одягу та дотримання чернечих обітів (чистоти, убогості, послуху), відбуття реколекцій, медитацій. Проте траплялися випадки порушення встановлених приписів. Зокрема нам вдалося на підставі дисциплінарних справ виявити типові для другої половини XVIII ст. різні види чернечих епітимій.

5. У процесі дослідження з'ясовано, що соціальною базою, із якої рекрутувалося чернецтво, були шляхта, міщани та селяни, які походили із різних теренів Речі Посполитої, оскільки Святопокровська провінція ЧСВВ охоплювала декілька єпархій Київської унійної митрополії. Загалом у монастирях єпархії проживали ченці віком від 22 до 75 років. Співжиття молодого та старшого поколінь впливало як на духовне, так і на моральне формування чернецтва. Перевагу в особовому складі монастирської братії мали ієромонахи. Чисельність чернецтва прямо залежала від розмірів фундацій та обов'язків, які поклалися на певний монастир. Освітній рівень чернецтва визначався здобуттям студій з риторики, філософії та богослов'я.

6. Під час реконструкції колективного портрета василіанського чернецтва вдалося виокремити кілька профілів діяльності: духовний, інтелектуальний, мистецький, господарський та адміністративний. Щодо духовного профілю виокремлюємо різні ступені свячень (піддияконські, дияконські, ієрейські, єпископські). Духовна праця чернецтва не обмежувалася тільки вдосконаленням аскетичного укладу життя через провадження духовних практик (медитацій, реколекцій), але й була спрямована на потреби суспільства (провадження парафій, місій, реколекцій для світського духовенства та мирянства). Василіани були відомими проповідниками, їх запрошували на богословські диспути із провідними католицькими чернечими орденами Речі Посполитої. Організація частих відпустів спонукала василіанське духовенство до проведення сповідницької діяльності. Ієромонахи-духівники були наставниками відомих шляхетських родів Речі Посполитої, працюючи у фундованих ними каплицях і храмах. Інтелектуальний профіль чернецтва вдалося окреслити визначенням рівня

грамотності при вступі до монастиря, простежити його зростання через проходження чернечих студій із риторики, філософії, теології, здобуття наукових ступенів у папських колегіумах. Набуті знання монахи використовували не тільки для духовної праці, але й у педагогічній діяльності. Василіанські професори провадили студії для молодого чернецтва, які у розглядуваний період засновувалися при монастирях і не були сталими, оскільки зазнавали постійних змін. Другий напрям освітньої праці василіанських магістрів був спрямований на провадження колегіумів (початкових класів, гімназій, головних нормальних шкіл) для світської молоді. Завдяки цій праці василіанським педагогам вдалося поширити грамотність серед руського мирянства шляхом розбудови мережі монастирських навчальних закладів. Випускники цих шкіл активно рекрутувалися до василіанського чернецтва. Поодиноких ченців-професорів запрошували до викладацької та наукової праці в університети Рима, Вільна, Львова. Вступаючи до чернецтва, кожний кандидат мав не тільки освіту, але й володів певними навичками, які визначали його подальший мистецький та господарський профілі діяльності. Ті ченці, які вміли добре малювати, займалися розписами храмів, іконостасів. Більшість ченців уміли добре співати і залучалися до церковного хору, окремі із них ставали регентами й укладачами рукописних ірмолоїв. Частина монахів, які володіли доброю каліграфією (напівустановом, установом) ставали переписувачами богослужбових книг, вели монастирську документацію (хроніки, акти, листування). Із утворенням василіанських друкарень (Почаїв, Унів, Львів) монахи освоювали книговидавничі професії: палітурника, коректора, цензора, друкаря, картографа, префекта друкарні. Серед ченців-митців віднаходимо поодинокі згадки про золотарів, скульпторів, граверів, мідників, музикантів, поетів, прозаїків, різьбярів. У господарському профілі чернецтва виокремлюємо ремісничі (коваль, слюсар, годинникар, столяр, муляр, швець, панчішник, кравець, бондар, гончар, конопляр, кушнір, ложкар, мельник, префект будови, пекар, рибалка, рукодільник, стельмах, токар, ткач, тесля, пивовар) та сільськогосподарські (рільник, городник, пасічник, садівник, виноградар, економ (прокуратор)) заняття.

7. Василіанський Чин, будучи самоврядною монастирською інституцією папського права, характеризувався цілою низкою ієрархічних адміністративних урядів (генерал (протоархимандрит), провінціал (протоігумен), генеральні та провінційні консультори, архимандрит, ігумен, вікарій, нотарій (секретар)), які займалися організацією аскетичного життя монастирських спільнот. Адже візитатори по-різному оцінювали діяльність настоятелів монастирів. Одні відзначалися добрими справами, а інші занедбували свою працю, перебуваючи у конфліктах із монастирською братією. Проте траплялися випадки, коли ігумен докладав усіх зусиль для налагодження добрих стосунків із співбратами, однак спільнота не завжди належно оцінювала його працю.

8. На кожного ченця покладалися визначені настоятелем і протоігуменом монастирські та церковні обов'язки. Монастирські обов'язки були спрямовані на організацію внутрішнього життя спільноти в обителі (фіртянин, рефектарій, кухар, покоївник (келійник), шафар, уставник, скарбник). Церковними обов'язками

чернецтво охоплювало потреби як місцевого монастирського храму (піддиякон, диякон, ризник, сповідник, проповідник, промотор братства, провізор), школи (ректор, директор, віце-ректор, професор, викладач, магістр, корепетитор, капельмейстер), так і провінційної управи (візитатор), єпархії (декан, реколектант, сотрудник, аудитор, офіціал, помічник єпископа) та митрополії (помічник митрополита).

9. На відміну від римо-католицьких орденів Речі Посполитої XVIII ст., які визначали для себе провідний напрям діяльності (наприклад, домініканці – проповідництво; єзуїти та піари – шкільництво), Василіанський Чин, будучи єдиним чернечим згромадженням Унійної Церкви, намагався рівномірно розвивати різні напрями багатогранної діяльності: шкільництво, проповідництво, місіонерство, книгодрукування та пастирську працю.

10. Укладено біограми 1800 монахів та реєстр 200 маловідомих ченців. Опрацьовано друковані та рукописні каталоги насельників 80 монастирів Святопокровської провінції. Представлено різночасові просопографічні характеристики василіанського чернецтва на прикладі 13 монастирських спільнот, відмінних за статусом і місцем розташування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії:

1. Стецик Ю. Василіанські монастирі Перемишльської єпархії (кінець XVII – XVIII ст.). Жовква : Місіонер, 2015. 388 с. – 15,7 д.а.

2. Стецик Ю. Василіанське чернецтво Перемишльської єпархії (друга половина XVIII ст.) : словник біограм. Жовква : Місіонер, 2015. 312 с. – 12,6 д.а.

3. Стецик Ю. Візитації василіанських монастирів Перемишльської єпархії 1747 – 1767 рр. Жовква : Місіонер, 2016. 232 с. – 10,5 д.а.

4. Архітектурна та культурна спадщина історичних міст країн Центрально-Східної Європи : колективна монографія / за ред. Р. Димчика, І. Кривошеї, Н. Моравця. Умань–Познань–Ченстохова : ФОРМ ЖОВТИЙ О. О., 2016. 286 с. – 12,2 д.а. (авторові належить 0,5 д.а. – параграф «Просопографічний портрет ченця Уманського василіанського монастиря (1773 – 1774 рр.)», С. 147–159).

5. Unia Brzeska i jej konsekwencje. W 420 rocznicę synodu unijnego / pod redakcją Anny Krochmal i Anny Nowak. Przemyśl, 2017. 354 s. – 17,7 д.а. (авторові належить 1 д.а. – параграф «Вплив унії на духовну формацію василіанського чернецтва Перемишльської єпархії (1691 – 1785 рр.)», S. 91–109).

6. ZAKON BAZYLIANSKI na tle mozaiki wyznaniowej i kulturowej Rzeczypospolitej i krajów ościennych / pod redakcją ks. Stanisława Nabywanieca, ks. Sławomira Zabraniaka, Beaty Lorens. Rzeszów : wydawnictwo uniwersytetu Rzeszowskiego, 2018. 364 s. – 22,75 д.а. (авторові належить 1 д.а. – параграф «Протокол візитації Люблінського василіанського монастиря Преображення Господнього (1764 р.)», S. 98–115).

7. Історичні джерела в українському інформаційному й освітньому просторі: верифікація та інтерпретація : монографія / наук. ред. д.і.н. проф. О. О. Салати.

Вінниця, ТОВ «ТВОРИ», 2018. 348 с. – 15,50 д.а. (авторові належить 0,4 д.а. – параграф «Джерела історії Уманського Василіянського монастиря: географія, походження та інформаційний потенціал», С. 24–37).

8. Стецик Ю. Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739 – 1783 рр.): просопографічне дослідження. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. 472 с. – 24,37 д.а. (рецензії: *Смукот І. Василіянське чернецтво крізь призму індивідуальності: внесок української історіографії. Рец. на: Стецик Ю. Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739 – 1783 рр.): просопографічне дослідження : монографія. Дрогобич : Дрогобицький держ. пед. ун-т ім. Івана Франка, 2018. 472 с. // Емінак : науковий щоквартальник. 2018. № 4 (24) (жовтень – грудень). Т. 2. С. 188–190; Кривошея І., Моравець Н. Рецензія на наукове видання: Стецик Ю. Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739 – 1783 рр.): просопографічне дослідження : монографія / Юрій Орестович Стецик. Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2018. 472 с. // Гілея : науковий вісник. К. : Видавництво «Гілея», 2019. Вип. 142 (№ 3). Ч. 1. Історичні науки. С. 214–215).*

**Статті у наукових фахових виданнях України та виданнях,
які включені до міжнародних наукометричних баз:**

9. Стецик Ю. Візитація дережицького василіянського монастиря 1763 року. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич : Коло, 2011. Вип. XIV–XV. С. 519–529. – 0,5 д.а.

10. Стецик Ю. Реінвентаризація монастирських, парафіяльних і церковних маєтків міста Дрогобича 1909 року. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич : Коло, 2012. Вип. XVI. С. 512–532. – 1 д.а.

11. Стецик Ю. Візитація Топільницького Святотроїцького василіянського монастиря 1764 року. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич : Коло, 2014. Вип. XVII–XVIII. С. 512–531. – 0,8 д.а.

12. Стецик Ю. Василіянське чернецтво Перемишльської єпархії в період функціонування Святопокровської провінції: соціальне і територіальне походження (1739 – 1780 рр.). *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць ДДПУ. Серія «Історія»*. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ, 2014. Вип. 34. С. 158–168. – 0,5 д.а.

13. Стецик Ю. Біограми ченців Дрогобицького василіянського монастиря Святих верховних апостолів Петра і Павла (1783 р.). *Генеалогічні записки*. Львів, 2015. Вип. XIII (нової серії VII). С. 50–60. – 0,7 д.а.

14. Стецик Ю. Ченці Дерезицького василіянського монастиря 1773 – 1774 рр.: просопографічна характеристика. *Емінак : науковий щоквартальник*. 2015. № 4(12) (жовтень – грудень). С. 5–11. – 0,5 д.а.

15. Стецик Ю. Ченці Лішнянського василіянського монастиря св. пророка Іллі: біографічні відомості (1773 – 1774 рр.). *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць ДДПУ. Серія «Історія»*. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ, 2015. Вип. 36. С. 4–17. – 0,5 д.а.

16. Стецик Ю. Настоятелі Добромільського василіанського монастиря св. Онуфрія (1739 – 1763 рр.): біографічний огляд. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки*. Луцьк, 2015. № 7(308). С. 8–15. – 0,5 д.а.

17. Стецик Ю. Ченці-брати Добромільського монастиря (1783 р.): життєвий шлях до духовного покликання. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Посвіт, 2015. Вип. 14. С. 48–54. – 0,5 д.а.

18. Стецик Ю. Ченці-педагоги дрогобицької василіанської гімназії (1775 – 1780 рр.): біографічний огляд. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич : Посвіт, 2016. Вип. 16. С. 103–110. – 0,5 д.а.

19. Стецик Ю. Професори та магістри Уманського василіанського колегіуму (1765 – 1767 рр.): життєвий шлях до педагогічної праці. *Емінак : науковий щоквартальник*. Київ – Миколаїв, 2016. № 1(13) (січень – березень). Т. I. С. 32–38. – 0,5 д.а.

20. Стецик Ю. Ченці-педагоги уманських василіанських шкіл (1769 – 1774 рр.): біографічний огляд. *Емінак : науковий щоквартальник*. Київ – Миколаїв, 2016. № 2(14) (квітень – червень). Т. I. С. 32–38. – 0,5 д.а.

21. Стецик Ю. Ченці Лаврівського василіанського монастиря св. Онуфрія (1783 р.): біографічний огляд. *Генеалогічні записки*. Львів, 2016. Вип. XIV (нової серії VIII). С. 60–77. – 0,7 д.а.

22. Стецик Ю. Візитатори василіанських монастирів Перемишльської єпархії другої половини XVIII ст.: біографічний огляд. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: «Історія»*. Тернопіль : ТНПУ, 2016. Вип. 1. Ч. 4. С. 98–102. – 0,5 д.а.

23. Стецик Ю. Реформаційний декрет протоігумена Інокентія Матковського (02.07.1781 р.) як джерело до вивчення чернецтва Уманського василіанського монастиря. *Емінак : науковий щоквартальник*. Київ–Миколаїв, 2016. № 3(15) (липень – вересень). Т. 1. С. 22–27. – 0,5 д.а.

24. Стецик Ю. Циркулярні листи протоігумена Онуфрія Братковського як джерело регламентації чернечого життя у монастирях Святопокровської провінції (1772 – 1775 рр.). *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць ДДПУ. Серія «Історія»*. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ, 2016. Вип. 38. С. 15–28. – 0,5 д.а.

25. Стецик Ю. Насельники Луцького Хрестовоздвиженського братського монастиря (1775 – 1776 рр.): біографічні відомості. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Історичні науки*. Луцьк, 2016. № 13(338). С. 17–23. – 0,5 д.а.

26. Стецик Ю. Документи до життєпису ієромонаха Іпатія Білинського ЧСВВ (1704 – 1771 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного*

педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: «Історія». Тернопіль : ТНПУ, 2016. Вип. 2. Ч. 3. С. 142–149. – 0,5 д.а.

27. Стецик Ю. Протокол візитації Улашківського василіанського монастиря 11.07.1763 р.: джерело до вивчення повсякденного життя чернецтва. *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Дрогобич : Коло, 2017. Вип. XIX–XX. С. 423–443. – 0,8 д.а.

28. Стецик Ю. Городенківський василіанський монастир (1695 – 1765 рр.) *ГАЛИЧИНА. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис*. Івано-Франківськ, 2016. Ч. 28. С. 137–142. – 0,5 д.а.

29. Stetsyk Y. Opis inwentarzny rezydencji bazyliańskiej w Horodence (28.05.1764 r.). *Східноєвропейський історичний вісник* / [головний редактор В. Ільницький]. Дрогобич : Посвіт, 2016. Вип. 1. С. 14–20. – 0,5 д.а.

30. Stetsyk Y. Zapis darowizny Zachariasza-Michała Kossowicza jako posag na utrzymanie syna-mnicha Zakonu Bazyliańskiego (15.03.1754 r.). *Східноєвропейський історичний вісник* / [головний редактор В. Ільницький]. Дрогобич : Посвіт, 2017. Вип. 2. С. 16–20. – 0,5 д.а.

31. Стецик Ю. Листування отця Іраклія Костецького із фундатором Уманського василіанського монастиря (1765 – 1767 рр.) *Емінак : науковий щоквартальник*. Київ–Миколаїв, 2017. № 3(19) (липень–вересень). Т. 2. С. 108–113. – 0,5 д.а.

32. Стецик Ю. Лист-обіжник протоігумена Йосифа Моргульця до монастирів Святопокровської провінції (07.02.1777 р.). *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць ДДПУ. Серія «Історія»*. Дрогобич : Видавничий відділ ДДПУ, 2017. Вип. 40. С. 131–144. – 0,5 д.а.

33. Стецик Ю. Кристинопільська капітула Галицької провінції ЧСВВ 1909 р.: збереження чернецтвом традицій самоврядування. *Східноєвропейський історичний вісник*. Дрогобич : Посвіт, 2018. Спеціальний випуск 3. С. 21–31. – 0,5 д.а.

34. Стецик Ю. Насельники Гошівського василіанського монастиря (1773 – 1779 рр.): просопографічне дослідження. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. Івано-Франківськ, 2017–2018. Вип. 7–8. С. 125–139. – 0,7 д.а.

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав:

35. Стецик Ю. Монастирські двори Перемишльської єпархії (XVIII ст.) *Fasciculi Musei Regionalis Brzozoviensis*. Brzozów : Wydawnictwo muzeum regionalnego im. Adama Fastnachta w Brzozowie, 2009. Nr 4. S. 43–50. – 0,5 д.а.

36. Стецик Ю. Протоколи візитацій та реєстр фінансово-майнової документації василіанського монастиря у Біліні Великій (1763 – 1765 рр.). *Hereditas monasteriorum*. Wrocław, 2016. Vol. 8. S. 269–290. – 1 д.а.

37. Стецик Ю. Формування християнської духовності в учнівській спільноті Уманського василіанського колегіуму (1765 – 1816 рр.). *Rozdroża. Europa Środkowa i Wschodnia w refleksjach humanistów*. Częstochowa – Humań – Poznań, 2016. Tom III. S. 185–194. – 0,5 д.а.

38. Стецик Ю. Монахи Люблінського василіанського монастиря (1748 – 1779 рр.): біографічні відомості. *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Sectio F. Historia*. Lublin, 2017. Vol. LXXII. S. 207–229. – 1 д.а.

Опубліковані праці апробаційного характеру:

39. Стецик Ю. Отець Аркадій Зеневич (ЧСВВ) професор Дрогобицької василіанської гімназії (1780 – 1781 рр.): біографічний огляд. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті* : тези I-ї Міжнародної науково-практичної конференції (19 – 20 листопада 2015 року, Ченстохова – Ужгород – Дрогобич). Дрогобич : Посвіт, 2015. С. 33–34. – 0,1 д.а.

40. Стецик Ю. Отець Гліцерій Дубицький – ректор та професор Дрогобицької василіанської гімназії (1775 – 1784 рр.): адміністративна та педагогічна праця. *Сучасні тенденції розвитку освіти і науки в інтердисциплінарному контексті* : матеріали II-ї Міжнародної науково-практичної конференції (24 – 25 березня 2016 року, Ченстохова – Ужгород – Дрогобич). Дрогобич : Посвіт, 2016. С. 67–68. – 0,1 д.а.

41. Стецик Ю. Протоколи візитацій – як джерело реконструкції монастирів Перемишльської єпархії (1747 – 1767 рр.). *Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму* : зб. матер. IV Регіональної наук.-практ. конф. (Львів, 25 березня 2016 р.) / Міністерство освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму. Львів : ЛІЕТ, 2016. С. 71–81. – 0,5 д.а.

42. Стецик Ю. З історії судових процесів Лаврівського монастиря за маєтності у с. Висоцьке Верхнє (XVIII ст.). *Пам'ятки Тустані в контексті освоєння Карпат у доісторичну добу та в середньовіччі; проблеми їх збереження та використання* : матеріали III Міжнародної наукової конференції, 7 – 8 квітня 2016 р., Львів, Урич / Відп. за вип. Р. Г. Миська. Львів, 2016. С. 82–85. – 0,2 д.а.

43. Стецик Ю., Грицина О. Протокол візитації Летнянського василіанського монастиря 1764 р. *Історія релігій в Україні : науковий збірник світлій пам'яті професора Ярослава Дашкевича (1926 – 2010 рр.)* / За ред. М. Капралія, О. Киричук, І. Орлевич. Львів : Інститут релігієзнавства філія Львівського музею історії релігії, «Логос», 2016. Частина I. Церковна історія. С. 232–244. – 0,5 д.а. (авторові належить 0,4 д.а., де реконструйовано житло і побут чернецтва та підготовлено документ до публікації).

44. Стецик Ю. Брат Альфонс Созанський (ЧСВВ) магістр Дрогобицької василіанської гімназії (1778 – 1779 рр.): біографічний огляд. *Фундаментальні та прикладні дослідження: сучасні науково-практичні рішення і підходи* : збірник матеріалів II-ї Міжнародної науково-практичної конференції / [редактори-упорядники А. Душний, М. Махмудов, В. Ільницький, І. Зимомря]. Баку – Ужгород – Дрогобич : Посвіт, 2017. С. 90–91. – 0,1 д.а.

45. Стецик Ю. Інвентарний опис Лішнянського монастиря 1764 р. як джерело до реконструкції житла та побуту чернецтва. *Історико-культурні пам'ятки Прикарпаття та Карпат – важливі об'єкти в розвитку туризму* : зб. матер. V Регіональної наук.-практ. конф. (Львів, 30 березня 2017 р.) / Міністерство освіти і науки України, Львівський інститут економіки і туризму. Львів : ЛІЕТ, 2017. С. 22–32. – 0,5 д.а.

46. Стецик Ю. Монастирські сакральні пам'ятки Передкарпаття (XIII – XIX ст.): проблеми збереження та реставрації. *Культурна спадщина нафтової*

столиці *Передкарпаття* : матеріали науково-практичної конференції (24 – 25 квітня 2017, Борислав – Східниця). Львів : НВФ «Карти і Атласи», 2017. С. 26–28. – 0,2 д.а.

47. Стецик Ю., Грицина О. Насельники Щеплотського василіанського монастиря (1747 р.): біографічні відомості. *Науковий щорічник «Історія релігій в Україні»* / За ред. М. Капраля, О. Киричук, І. Орлевич ; Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського ; Інститут філософії ім. Г. С. Сковороди ; КЗ ЛОР «Львівський музей історії релігії». Львів : «Логос», 2017. Вип. 27. С. 161–173. – 0,5 д.а. (авторові належить 0,4 д.а., де проаналізовано просопографічні характеристики чернецтва та укладено їх біограми).

48. Стецик Ю. Отець Ганчаковський Йосафат (ЧСВВ) – професор Дрогобицької василіанської гімназії (1775 – 1776 рр.): біографічний огляд. *II Міжнародна науково-практична конференція «Питання всесвітньої історії»* : матеріали конференції 10 листопада 2017 р., м. Дрогобич / За наук. ред. професора Олега Петречка, доцента Володимира Галика. Дрогобич : Видавництво ТзОВ «Трек-ЛТД», 2017. С. 58–61. – 0,2 д.а.

Статті, які додатково відображають результати дослідження:

49. Стецик Ю. Улюцький монастир Вознесіння Господнього (XVI – XVIII ст.). *Літопис Бойківщини*. Рік 2015. Ч. 2/89(100). С. 87–91. – 0,3 д.а.

50. Стецик Ю. Монастир Богоявлення Господнього (XVII – XVIII ст.) у селі Попелі. *Літопис Бойківщини*. Рік 2016. Ч. 1/90(101). С. 99–103. – 0,3 д.а.

51. Стецик Ю. Судові акти до історії Колодківського монастиря кінця XVII – початку XVIII ст. *Літопис Бойківщини*. Рік 2017. Ч. 1/92(103). С. 90–93. – 0,3 д.а.

52. Стецик Ю. Королівський привілей Старосамбірського монастиря Святого Миколая (1652 р.). *Літопис Бойківщини*. Рік 2017. Ч. 2/93(104). С. 100–105. – 0,3 д.а.

53. Стецик Ю. Насельники Лішнянського василіанського монастиря св. пророка Іллі 1740 р.: біографічні нотатки. *Літопис Бойківщини*. Рік 2018. Ч. 2/95(106). С. 95–100. – 0,3 д.а.

54. Стецик Ю. З історії судових процесів Лаврівського монастиря за маєтності у с. Висоцьке Верхнє (XVIII ст.). *Фортеця : збірник заповідника «Тустань»*. Л. : ПРОСТІР-М, 2018. Кн. 3. С. 239–250. – 0,2 д.а.

АНОТАЦІЯ

Стецик Ю. О. Чернецтво Святопокровської провінції ЧСВВ (1739 – 1783 рр.): просопографічне дослідження. – Монографія.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України. – Львівський національний університет імені Івана Франка МОН України. – Львів, 2019.

У дослідженні простежено інституційний розвиток Святопокровської провінції ЧСВВ за основними періодами діяльності: історичні передумови (кінець XVII–XVIII ст.), заснування (1739 р.), інтеграційні процеси (1740–1743 рр.),

реформування монастирів (1744–1772 рр.), реорганізація адміністративно-територіального устрою та юрисдикції василіанського чернецтва (1772–1783 рр.).

Установлено, що утворення чернечої провінції започаткувало процес оновлення духовної формації, який знайшов відображення у способі життя монахів, прийнятті нових Конституцій і духовних практик та монастирському справочинстві. Визначено, що на формування ранньомодерного чернецтва вагомий вплив мало як світське, так і церковне законодавство.

Розкрито основні етапи духовної формації монахів (кандидат, новик, брат, ієрей). На підставі дисциплінарних справ чернецтва розглянуто моральний стан іноків. Подано просопографічні характеристики (територіальне, соціальне, конфесійне, етнічне походження, світська освіта, духовне та інтелектуальне зростання, вікові показники та фізичний стан, інтелектуальні здібності, обов'язки) чернецтва на прикладі окремих аскетичних спільнот (Городенки, Гошева, Дерезич, Добромила, Дрогобича, Лаврова, Лішні, Луцька, Любліна, Спаса, Улашковець, Умані, Щеплот).

Ключові слова: василіанське чернецтво, Святопокровська провінція ЧСВВ, просопографія, законодавство, інституційний розвиток, духовна формація.

АННОТАЦИЯ

Стецьк Ю. О. Монашество Святопокровской провинции Василианского Ордена (1739 – 1783 гг.): просопографическое исследование. – Монография.

Диссертация на соискание ученой степени доктора исторических наук по специальности 07.00.01 – история Украины. – Львовский национальный университет имени Ивана Франко МОН Украины. – Львов, 2019.

В исследовании представлено институциональное развитие Святопокровской провинции Василианского Ордена по основным периодам деятельности: исторические предпосылки (конец XVII–XVIII вв.), основание (1739 г.), интеграционные процессы (1740–1743 гг.), реформирование монастырей (1744–1772 гг.), реорганизация административно-территориального устройства и юрисдикции василіанского монашества (1772–1783 гг.).

Установлено, что образование монашеской провинции начало процесс обновления духовной формации, который нашел отражение в образе жизни монахов, принятии новых Конституций и духовных практик, монастырском делопроизводстве. Определено, что на формирование раннемодерного монашества существенно влияло как светское, так и церковное законодательство.

Раскрыты основные этапы духовной формации монахов (кандидат, новик, брат, иерей). На основании дисциплинарных дел монашества рассмотрено моральное состояние иноків. Поданы просопографические характеристики (территориальное, социальное, конфессиональное, этническое происхождения, светское образование, духовный и интеллектуальный рост, возрастные показатели и физическое состояние, интеллектуальные способности, обязанности) монашества на примере отдельных аскетических общин (Городенки, Гошева, Дерезыч,

Добромыля, Дрогобыча, Лаврова, Лишни, Луцка, Люблина, Спаса, Улашковец, Умани, Щеплот).

Ключевые слова: василианское монашество, Святопокровская провинция Василианского Ордена, просопография, законодательство, институциональное развитие, духовная формация.

SUMMARY

Stetsyk Yu. O. The monkhood of the Saint Protectione province of OSBM (1739 – 1783 years): prosopographic research. – Monograph.

Thesis for the degree of the Doctor of Sciences in history. Specialty 07.00.01 – History of Ukraine. – Ivan Franko National University of Lviv, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Lviv, 2019.

The research presents the institutional development of the Saint Protectione province of OSBM in the main periods of its activity: historical background (the end of the seventeenth and eighteenth centuries), the founding (1739), integration processes (1740–1743), reformation of the monasteries (1744–1772), reorganization of the administrative-territorial system and the jurisdiction of the Basilian monkhood (1772–1783).

It was established that the formation of a new monastic administrative-territorial unit – the Saint Protectione province, initiated the process of updating the spiritual formation, which was reflected in the way of life of the monks, the adoption of new Constitutions and spiritual practices, and monastic reference. The introduction of such a system of governance has given a stimulus to the elevation of the educational level of monkhood, the development of the Basilian school, the strengthening of discipline in the most remote monasteries, which laid the foundations for the spiritual formation of a new, post uniate, reformed, highly educated generation of Basilian monks.

The development of the control system of the Basilian monasteries has been considered, which has changed the jurisdictional affiliation from the episcopate to the proto-archimandrite governments and vice versa. The regional projects on unification of monasteries at the level of dioceses (Peremyshl and Lviv) have been analyzed. The influence of the council in Zamoiscia decisions on the intensification of the process of uniting rusin monasteries into one monastery of the Congregation is outlined. The circumstances of the formation of the autonomous monastic administrative unit of the rusin monks – Saint Protectione province are considered. It has been determined how international social and political events led to the return of monasteries to the jurisdiction of local bishops. The three-level system of control by the Basilian Order (proto-archimandrite – proto-hegumene – superior) is analyzed. The consequences of centralization of the monastic control system are determined. The process of reorganization of the Saint Protectione province is revealed. It is shown how the entrance of monasteries to different empires (Russian and Austrian) influenced the change of the administration of the Basilian monasticism.

The historical circumstances of the monastic administrative unit formation – Svyatopokrovska Province of the Order of Saint Basil the Great has been revealed. The evolution of the monastic legislation of the united Rus Order of Saint Basil the Great has been traced. The main provisions of the Constitution of the Order of Saint Basil the Great concerning the definition of the administrative work of the protohegumen's institution have been analyzed. The main directions of the protohegumen's activity of the province have been defined: the visitation of the monasteries, the monastic discipline, the appointment of the priests, the convocation of the provincial consuls, creating the provincial archives, writing the messages, making the warnings, the orders, the reformation decrees.

It is determined that the formation of early modern monks was significantly influenced not only by church, but also by secular law. The acts of documentation of secular institutions determined the fundamentally-property aspects of the material provision of monastic communities: the size of the lands, economic rights and liberties (propynations, saltwings, trade, mill case, forestry). In the last quarter of the XVIII century. there is an interference of state power not only with the regulation of the number of monasteries, but also the introduction of age and territorial restrictions on the recruitment of secular candidates for monks. At the same time, there is a noticeable tendency to reformat the legal status of monkhood, which was gradually losing its own self-governing institutions and returned to the subordination of local bishops. Instead of this, monastic legislation (general and provincial levels – constitutions, decrees, orders) tried to unify the ascetic manner of Basilian monkhood, which had to rely not on old customs and traditions, but on certain norms.

The main stages of the spiritual formation of the monks (candidate, novice, brother, priest) are revealed in this research. The moral condition of monks is considered on the basis of disciplinary cases of monasticism. The research represents descriptive characteristics (territorial, social, confessional, ethnic origin, secular education, spiritual and intellectual growth, age indices and physical condition, intellectual abilities, responsibilities) of monkhood, for example, of certain ascetic communities (Gorodenka, Goshiv, Derezychi, Dobromil, Drohobych, Lavrov, Lishnja, Lutsk, Lublin, Spas, Ulashkivtsi, Uman, Scheploty).

Key words: Basilian monkhood, the Saint Protectione province of OSBM, prosopography, legislation, institutional development, spiritual formation.

Підписано до друку 10.09.2019 р. Формат 60x90/16.
Папір офсетний. Гарнітура «Times New Roman».
Вид. арк. 1,9. Зам. № 118. Тираж 100. Друк на ризографі.

Редакційно-видавничий відділ Дрогобицького державного
педагогічного університету імені Івана Франка
82100, Дрогобич, вул. І. Франка, 24.